

Ο λειτουργισμός πέθανε. Ζήτω ο λειτουργισμός

Πανταζής Τερλεξής*

Κυρίαρχα κοινωνιολογικά ρεύματα

Η κοινωνιολογία, σαν ιδιαίτερος κλάδος των κοινωνικών επιστημών, εμφανίστηκε και καθιερώθηκε με τη σημερινή της μορφή στη δυτική Ευρώπη. Αντλώντας από τις ίδιες ή παράλληλες πνευματικές καταβολές, εξελίχθηκε και διασπάστηκε με τον καιρό σε δύο κυρίαρχα θεωρητικά και μεθοδολογικά παραδείγματα: το ένα που αδόκιμα ίσως καλούμε «αστική» ή «ακαδημαϊκή» κοινωνιολογία (συχνά με τη μορφή μιας θετικιστικής, εμπειρικής προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων) και το άλλο που καταχρηστικά ονομάζουμε «σοσιαλιστική» ή «μαρξιστική» κοινωνική θεωρία (και βασίζεται κυρίως στις φιλοσοφικές αρχές του διαλεκτικού υλισμού).

Το «σχίσμα» ανάμεσά τους έχει τις ρίζες του στη γενιά κυρίως των στοχαστών της περιόδου 1890-1920 και δικαιολογείται από πολλούς, γιατί ταυτίζουν την «κοινωνιολογία» με την τάξη και τη συναίνεση και τη «μαρξιστική κοινωνική επιστήμη» με την πάλη και την αντιπαλότητα. Μια τέτοια όμως ταύτιση δεν έχει πάντα και μεγάλη σχέση με την πραγματικότητα. Είναι λάθος για παράδειγμα να υποστηρίζουμε ότι ο μαρξισμός ήταν αδιάφορος στην «κανονιστική συναίνεση», αν και είναι αλήθεια ότι ο Μαρξ απεχθανόταν παρόμοιες εννοιολογικές κατηγορίες. «Κοινές αξίες» όμως εμφανίζονται στη μαρξιστική θεωρία, με τη μορφή της «ιδεολογίας». Από την άλλη μεριά, κοινωνιολόγοι της «συναίνεσης» ή της «τάξης», τονίζουν την έννοια της εθελοντικής υποκειμενικής δράσης ως φορέα ή προϋπόθεση αλλαγής (με την

ΑΣΤΙΚΗ &
ΣΟΛΙΑΣΤΙΚΗ
/ Δ

* Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

έννοια της διατάραξης της ισορροπίας) στο κοινωνικό σύστημα. Γενικευμένες εννοιολογικές οροθετήσεις αυτής της διχοτομικής μορφής, συνεπώς, είναι συνήθως αδόκιμες και γι' αυτό παραπειστικές. Η κοινωνιολογική επιστήμη είναι ή πρέπει να είναι μία. Οι ρίζες των ιδεολογικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών καταβολών από τις οποίες αντλούν την πατρότητά τους, τόσο η λεγόμενη αστική όσο και η σοσιαλιστική κοινωνιολογική σκέψη, πάνε τόσο βαθιά στη δυτική πνευματική παράδοση, ώστε δύσκολα κανείς μπορεί να ξεχωρίσει την προέλευσή τους.

Οι γενικευμένες αυτές κατηγοριοποιήσεις δεν αποδίδουν πάντα με πιστότητα την ποικιλία των προτάσεων, την αντιθετικότητα των ιδεών και την ιδιομορφία των απόψεων που αναπτύσσονται μέσα στα ίδια τα πλαίσια της κάθε ξεχωριστής κατηγορίας. Δεν υπάρχουν σύνορα στη σκέψη, αν και συχνά υπάρχουν φραγμοί. Οι συνθέσεις των προτάσεων και οι διασυνδέσεις των υποθέσεων δεν συντελούνται πάντα μέσα σε ξεκαθαρισμένες νοηματικές οροθετήσεις. Ούτε υπάρχει τρόπος να διακρίνουμε τις «καλές» ιδέες σε μια συνολική πρόταση και να απομονώσουμε τις «κακές» σε μιαν άλλη. Το παιχνίδι της ζωής, όπως και η νοηματική του σύλληψη, δεν είναι έτσι απλά «καλό» ή «κακό». Οι αναγκαιότητες της κοινωνικής ζωής, όπως και η αντιμετώπισή τους, δεν είναι απλά και μονοσήμαντα ή το ένα ή το άλλο. Μία διαφορετική άποψη είναι και παραπειστική και επικίνδυνη. Τι απομένει για την υπόλοιπη ευρωπαϊκή σκέψη, για παράδειγμα, αν δεχτούμε, τους αφορισμούς: «ο Marx είναι ο νόμιμος διάδοχος σε ό,τι καλύτερο δημιούργησε η ανθρωπότητα τον 19ο αιώνα, τη γερμανική Φιλοσοφία, την αγγλική πολιτική Οικονομία και το γαλλικό Σοσιαλισμό;»² ή ότι «μόνο ο μαρξισμός-λενινισμός μπορεί να αναλύσει τις αιτίες για τη σημερινή όξυνση του ιδεολογικού ταξικού αγώνα και να δώσει επιστημονικά θεμελιωμένη απάντηση στα πιο σπουδαία τμήματα...;»³ Από την άλλη μεριά, τι απομένει για τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία, αν πιστέψουμε ότι η εργασία του Parsons (1902-1979), του πρωθιερέα του σύγχρονου κοινωνιολογικού λειτουργισμού, *Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης* (1937), «είναι ίσως μια από τις σημαντικότερες μελέτες κοινωνικής θεωρίας που γράφτηκε στην αγγλική γλώσσα, τον τελευταίο μισό αιώνα»⁴ ή «που έχει ποτέ γραφεί στα αγγλικά»;⁵

Έτσι, η μανιχαϊκή διχοτόμηση, καπιταλιστική (αστική) ή σοσιαλιστική (κομμουνιστική) κοινωνική επιστήμη, ιδεαλιστική ή υλιστική ιδεολογία, λειτουργική ή μαρξιστική μεθοδολογία, κοινωνιολογία της συναίνεσης και τάξης ή κοινωνιολογία της πάλης και της επιβολής, συντηρητική (ακαδημαϊκή) κοινωνική σκέψη ή

ριζοσπαστική (εξωακαδημαϊκή) κοινωνική κριτική, οδηγεί σε επικίνδυνες υπεραπλουστεύσεις. Παρόμοιες θεωρητικές καταγραφές, συνήθως, δεν έχουν καμιά σχέση με τη διαμόρφωση και εξέλιξη του κοινωνιολογικού στοχασμού. «Πως είναι δυνατόν να παραγνωρίσουμε τη συνέχεια ανάμεσα στον Marx και τον Weber, ανάμεσα στον Comte και τον Durkheim και τους Marcel Mauss και Claude Levi-Strauss»; θα διερωτηθεί ο Raymond Aron⁶.

Ας πούμε ακόμη εδώ ότι δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε κοινωνική επιστήμη χωρίς «δομολειτουργικές»⁷ προτάσεις, κάποιας μορφής. Η έννοια της δομής υπαινίσσεται, αν δεν προϋποθέτει, επανάληψη, με την έννοια ενός προτύπου τακτικά επαναλαμβανόμενης διαντίδρασης, ανάμεσα σε στοιχεία ή μέρη κάποιου κοινωνικού σχηματισμού. Η έννοια της λειτουργίας αναφέρεται στη συνεισφορά, με οποιαδήποτε μορφή, των τακτικά διαντιδρούντων στοιχείων για τη συνέχιση και διατήρηση του κοινωνικού συστήματος. Στο απλό αυτό σκιαγράφημα των δύο βασικών στοιχείων της λειτουργικής πρότασης εμπίπτει το βασικό ερώτημα της κοινωνικής επιστήμης: «Με ποιόν τρόπο λειτουργεί μια κοινωνία»; Μ' αυτήν την έννοια, όσο κι αν ακούγεται σε μερικούς ανορθόδοξο ή ακόμη και αιρετικό, ορισμένα ερωτήματα που διατυπώνονται, ακόμα και από τον «επιστημονικό» μαρξισμό, θα μπορούσαν να θεωρηθούν «δομολειτουργικά», όπως για παράδειγμα: «Ποιός είναι ο ρόλος της θρησκείας ως ιδεολογίας στην καπιταλιστική κοινωνία;» ή «Με ποιο τρόπο διατηρείται και αναπαράγεται η ταξική ανισότητα;» Το ότι ο μαρξισμός προσεγγίζει τον καπιταλισμό, προβάλλοντας τις διαλεκτικές σχέσεις και τις αντιφατικές διαδικασίες που τον συνθέτουν, δεν σημαίνει ότι έχουμε να κάνουμε μ' ένα απόλυτο χάος. Απλώς, σημαίνει ότι αυτό που χαρακτηρίζει το καπιταλιστικό κοινωνικό σύστημα είναι μια υψηλού βαθμού αστάθεια.

Κι ωστόσο, παρά τις αναπόφευκτες επικαλύψεις, τις υποδόριες διασυνδέσεις και τις ανεξέλεγκτες αλληλεξαρτήσεις ιδεών, αντιλήψεων και μεθόδων, θα ήταν πολύ έξω από την παράδοση και την καθημερινή πρακτική, αν παραβλέπαμε τελείως τους ιδιαίτερους προσανατολισμούς, τις γενικές τάσεις και τις ιδιόμορφες νοηματικές κατηγορίες που χαρακτηρίζουν τις φιλοσοφικοκοινωνικές αντιλήψεις των δύο αυτών κοινωνιολογικών προτάσεων. Ιστορικά, ιδεολογικά και επιστημολογικά είμαστε υποχρεωμένοι να λάβουμε υπόψη τις πραγματικές ή υπονοούμενες διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους. Παρά τις κοινές αφετηρίες, κατέληξαν σε δύο διαφορετικές αντιλήψεις για την οργάνωση και εξέλιξη των κοινωνιών. Δύο αντιλήψεις που εκφράζουν

δύο διαφορετικές αναγκαιότητες κοινωνικής οργάνωσης και θεωρητικής υποστήριξης: Από τη μια μεριά, η κοινωνιολογία που υπογραμμίζει τη σταδιακή εξέλιξη των κοινωνικών συστημάτων και υποστηρίζει την κοινωνική και οικονομική θέση των διαρκώς αναπτυσσόμενων μεσαίων στρωμάτων. Από την άλλη μεριά, ο ιστορικός υλισμός, που υπερασπίζεται την ιδέα της διαλεκτικής κοινωνικής ανέλιξης και των βίαιων επαναστατικών αλλαγών.

Όσοι υποστηρίζουν την πρώτη άποψη, εντοπίζουν την απαρχή της σύγχρονης κοινωνιολογικής σκέψης στους θετικιστές του 19ου αιώνα (Comte, Spencer και Mill), μια πνευματική προσπάθεια που φτάνει μέσα από τους Durkheim και Weber ως τις μέρες μας. Όσοι ακολουθούν το μαρξιστικό παράδειγμα υποστηρίζουν ότι η κοινωνιολογική σκέψη αρχίζει με τις εργασίες των Σκωτσέζων φιλοσόφων σοσιαλιστών Adam Ferguson και John Miller, του Saint-Simon και τους ρεαλιστές του 18ου αιώνα, με τους κλασικούς της σοσιαλιστικής σκέψης, από τον Lukacs έως τον Dela Volpe και από τον Marcuse έως τον Althusser. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι δύο αυτές διαμετρικά αντίθετες ιδεολογικές κατευθύνσεις και ερμηνευτικές προτάσεις κοινωνικής οργάνωσης, θα βρουν την πιο εκλεπτυσμένη πρακτική τους έκφραση στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση, αντίστοιχα⁸. Η πρώτη κάτω από το γενικότερο τίτλο των «θεωριών της συνοχής και της συναίνεσης», η δεύτερη κάτω από την επωνυμία των «θεωριών της πάλης και του ανταγωνισμού».

Στη Δυτική Ευρώπη, οι κοινωνιολογικές ανησυχίες και προς τις δύο αυτές κατευθύνσεις δεν σίγασαν, παρά για μικρά χρονικά διαστήματα. Θλιβερή εξαίρεση, η νεκρική σιγή που επιβλήθηκε στα χρόνια του μεσοπολέμου στη Γερμανία και αργότερα στην υπόλοιπη Ευρώπη. Μετά το τέλος του πολέμου και την έρημη γη που άφησε πίσω του, καταφανής ωστόσο υπήρξε η αμερικάνικη επίδραση στο χώρο της ακαδημαϊκής κοινωνιολογίας, σε ολόκληρη σχεδόν τη Δυτική Ευρώπη. Χώρες με βαθειά κοινωνιολογική παράδοση, όπως η Γερμανία, η Γαλλία ή η Ιταλία, βρέθηκαν άμεσα εκτεθειμένες στις αμερικάνικες πνευματικές, και όχι μόνο, επιδράσεις. Το δομολειτουργικό, συγκεκριμένα, παράδειγμα, όπως διαμορφώθηκε από τον Parsons, ήταν αυτό που κυριάρχησε από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τη δεκαετία του '60, σ' ολόκληρο σχεδόν το χώρο της μη μαρξιστικής ακαδημαϊκής διανόησης. Γι' αυτό και στην αντιπαράθεση της «αστικής» με τη «μαρξιστική κοινωνιολογία», συνήθως περιοριζόμαστε σ' αυτό το κοινωνιολογικό παράδειγμα, ως το πιο αντιπροσωπευτικό της σύγχρονης αστικής σκέψης.

Αλλά εδώ χρειάζεται και άλλη μια διευκρίνιση. Αυτό που συχνά ονομάζουμε «λειτουργισμό» ή «δομολειτουργισμό», στην αυθεντική παρσονική εκδοχή του (κάτι που διαφέρει από το «δομισμό»), δεν θα έπρεπε να το εκλαμβάνουμε ως συνεκτικό σύνολο ιδεών, θεωρημάτων και υποθέσεων ή ως ολοκληρωμένη μεθόδευση ανάλυσης της κοινωνικής ζωής. Και αυτό, όχι γιατί δεν έχουν γίνει σοβαρές μέχρι τώρα προσπάθειες για κάτι τέτοιο, αλλά γιατί ο εννοιολογικός και φιλοσοφικός χώρος που καλύπτει είναι πολυδιάστατος, μεταλασσόμενος και γι' αυτό διαρκώς αμφισβητούμενος. Μερικοί μάλιστα θα πουν ότι η όποια δημοτικότητα του λειτουργισμού οφείλεται, σε μεγάλο ποσοστό, στις πολλές όψεις που παίρνει και στην ευχέρειά του να προσιδιάζει στη μορφή της κοινωνικής αναζήτησης μάλλον, παρά στο χαρακτήρα μιας κοινωνικής θεωρίας⁸.

Έχω επιπλέον την εντύπωση ότι ο Parsons δεν φαίνεται να αισθανόταν πάντα άνετα κάθε φορά που χρησιμοποιούσε τον όρο «λειτουργική θεωρία», για να προσδιορίσει το έργο του. Ο ίδιος ο όρος «λειτουργικός», εξάλλου, δεν ήταν ποτέ αυτός που ταίριαζε στην κοινωνιολογική πρόταση της δράσης και του συστημικού του μοντέλου ή του συνδυασμού των δύο που επιχείρησε ο Parsons στα πενήντα τόσα χρόνια της πνευματικής του σταδιοδρομίας. Ο όψιμος, μάλιστα, Parsons (μέχρι το 1938), φαίνεται να δίνει ελάχιστη προσοχή στις καθαρά λειτουργικές πλευρές των προτάσεών του. Χρησιμοποιεί όρους, όπως «λειτουργική ανάλυση», «λειτουργικός προσανατολισμός», αλλά και «κοινωνιολογικό παράδειγμα», «κοινωνική προσέγγιση», «μεθοδολογικό μοντέλο» κ.τ.λ. Ενδιαφέρεται για την ανθρώπινη δράση, που τη θεωρούσε ως σύνολο από διαντιδρόντα υποσυστήματα. Η βιολογική έννοια της λειτουργίας ήταν απλώς βοηθητική (και μάλιστα όχι πάντα) για την κατανόηση της ανθρώπινης αυτής δράσης. Προτιμότερο θα ήταν λοιπόν, στην περίπτωση αυτή, να θεωρήσουμε τη λειτουργική θεωρία σαν «παράδειγμα» ή πρόγραμμα για έρευνα, που «καθοδηγείται από ορισμένα λειτουργικά θεωρήματα ή πρακτικές υποθέσεις»⁹. Από μια γενικότερη άποψη, θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί μια πνευματική παράδοση από την οποία είναι δυνατόν να προκύψουν διάφορες θεωρητικές υποθέσεις και να ξεκινήσουν ενδιαφέρουσες συστηματικές διερευνήσεις, για την εμβάθυνση και επέκταση των κοινωνιολογικών μας αναζητήσεων¹⁰. Γι' αυτό και πολλά από τα νοήματα και τις ιδέες του λειτουργισμού παραμένουν, ακόμη και σήμερα, εγκυκλοπαιδικά, ακατέργαστα και υποθετικά, ώστε να μην μπορεί κανείς να μιλάει με βεβαιότητα για «κοινωνική θεωρία», χωρίς να υποτιμά ή να

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΣ

προδίδει την πραγματική σημασία αυτού του όρου¹¹.

Έτσι, ακόμα και σήμερα δεν θα πρέπει να ακούγεται παράξενα το ότι αρχίζουμε τη διερεύνηση του λειτουργισμού, λέγοντας πως δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη θεωρητική κατασκευή γι' αυτό. Ακόμη και με την πιο εκλεπτυσμένη θεωρητική του μορφή, ο λειτουργισμός δεν αποτελεί ενιαίο και συνεκτικό σύνολο προτάσεων. Κάτω από το γενικό όρο του λειτουργισμού υπάρχουν υποκατηγορίες, ιδιομορφίες και επιμέρους προσανατολισμοί, που περιπλέκουν ακόμα περισσότερο τα πράγματα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τον «ατομικιστικό» λειτουργισμό του Spencer, την έννοια της «λειτουργικής ολότητας» και «αλληλεξάρτησης» του Hegel, τον «κοινωνικό» λειτουργισμό του Durkheim, τον «απρόσωπο» λειτουργισμό του Radcliffe-Brown και του Malinowski, το «συστημικό» λειτουργισμό του Pareto, τον «κανονιστικό» λειτουργισμό του Parsons, τον «μεσοβελινεκή» ή «ριζοσπαστικό» λειτουργισμό του Merton, το «συγκρουσιακό» λειτουργισμό του Dahrendorf (ή, για μερικούς τουλάχιστον, τον «υλιστικό» λειτουργισμό του μαρξισμού) και πιο πρόσφατα, το «βιοκοσμικό» λειτουργισμό του Habermas ή τον «λειτουργικό δομισμό» του Luhmann. Γι' αυτό και δεν υπάρχει μέχρι σήμερα πιστεύω, καμιά συγκεκριμένη εργασία, απόλυτα αντιπροσωπευτική του λειτουργισμού, με την πολύ γενική αυτή έννοια του όρου.

Όπως αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς, δεν είναι δυνατόν, μέσα στα στενά όρια αυτού του άρθρου, να επεκταθώ σ' ολόκληρη την επιφάνεια που καλύπτει σήμερα το λειτουργικό κοινωνιολογικό παράδειγμα. Θα περιοριστώ, συνεπώς, αναγκαστικά σε βασικές του πλευρές και κατηγορίες.

Γιατί ο Λειτουργισμός παραμένει ακόμη λειτουργικός;

«Ποιός διαβάζει σήμερα Parsons;» θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς, κάνοντας την ίδια ακριβώς ερώτηση που είχε κάνει κάποτε ο ίδιος ο Parsons για τον Spencer. Ποιός «μαρξιστής» παίρνει σήμερα στα σοβαρά αυτά που έχει να πει ένας Merton ή ένας Smelser, αν τυχαίνει να τους υπολήπτεται, πόσο μάλλον να τους αναγνωρίζει; Γι' αυτό θα μπορούσαμε, ίσως, ν' ασχοληθούμε με περισσότερο σύγχρονες και έτσι, πιο αντιπροσωπευτικές θεωρητικές προτάσεις της «αστικής» κοινωνιολογικής σκέψης. Θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να μιλήσουμε για άλλα κοινωνιολογικά παραδείγματα, όπως είναι ο «δομισμός» (Levi-Strauss), η «εθνο-

μεθοδολογία» (Harold Garfinkel), η «φαινομενολογία» (A. Schutz), η θεωρία της «κοινωνικής διαντίδρασης» (George Homans), η λεγόμενη «θεωρία της πάλης» (Lewis Coser) ή αντίθετα «θεωρία της σύγκλησης» (Daniel Bell), η «συμβολική διαντίδραση» (Erving Goffman), ο «συμπεριφορισμός» ή «μπιχεοβιοραλισμός» (G. Mead), ή άλλες «μεσοβεληγκεείς» (Robert Merton) και «κοινωνιο-βιοκοσμικές» (Habermas) θεωρήσεις κι απόψεις, γύρω από την κοινωνική οργάνωση και συμπεριφορά ή γύρω από τη «νεωτερικότητα» και το «μεταμοντερνισμό», τη «μετα-θεωρία» ή το τέλος των ιδεολογιών.

Μια τέτοια άποψη, ωστόσο, δεν μου φαίνεται να ευσταθεί. Η αμφισβήτηση για την αξία ή την εμβέλεια του λειτουργισμού ως αναλυτικής μεθόδου, δεν θα πρέπει να επισκιάσει το γεγονός της πλατειάς και της σχετικά μακράς διάρκειας της επιρροής του, στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα στο χώρο της λεγόμενης «ακαδημαϊκής» κοινωνιολογίας. Για τους λόγους που θ' αναπτύξω στη συνέχεια, αν πρόκειται να κατανοήσουμε (όχι να δικαιώσουμε) το παρόν και να διακρίνουμε (όχι να προδιαγράψουμε) ίσως το μέλλον της αστικής κοινωνικής θεωρίας, είναι απαραίτητο και σχεδόν αναπόφευκτο, ν' ασχοληθούμε με το λειτουργικό παράδειγμα, ως μεθοδολογία (που πράγματι είναι) ή ως φιλοσοφία (που θέλει ίσως να γίνει). Κι αυτό για έναν πολύ απλό λόγο: όλες σχεδόν οι «θεωρίες» ή τα κοινωνιολογικά παραδείγματα του μη μαρξιστικού χώρου που εμφανίστηκαν στη Δύση τα τελευταία 30 χρόνια, χωρίς καμία υπερβολή, δεν είναι τίποτε άλλο παρά απόπειρες, είτε πολεμικής αντίδρασης είτε κριτικής αναθεώρησης είτε συμβιβαστικής ανασύνδεσης των θεωρητικών προτάσεων του κοινωνιολογικού λειτουργισμού, όπως αυτός εμφανίζεται, κυρίως, στα γραπτά του Parsons¹². Ακόμη, θα έλεγα (με κίνδυνο να θεωρηθώ ως απλοϊκά υπερβολικός), ότι και ένα μεγάλο μέρος του λεγόμενου «αναθεωρητικού μαρξισμού» περνάει μέσα από ορισμένες θεωρητικές προτάσεις που βρίσκει κανείς στον παρσονικό δομολειτουργισμό. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις νεο-παρσονικής ανάλυσης του «μαρξισμού», όπως εμφανίζονται, για παράδειγμα, στα έργα του Σοβιετικού Markarian, του Πολωνού Piotr Sztompka ή του Βούλγαρου Nikolai Genov, καθώς και μιας σειράς άλλων ανατολικοευρωπαίων¹³.

Ας πάρουμε για παράδειγμα δύο από τις πιο σύγχρονες (για να μην αναφερθώ σε δυτικές μαρξιστικές απόπειρες) και αρκετά γνωστές θεωρητικές προτάσεις, στο χώρο της μικρο-κοινωνιολογίας: την «εθνομεθοδολογία» (Garfinkel) και τη «συμβολική διαντίδραση» (Goffman). Και τα δύο αυτά κοινωνιολογικά παραδείγ-

ματα αποτελούν, σε σχέση με τον παρσονικό δομολειτουργισμό, απόπειρες μετατρεψιμότητας και ανακατατάξεων «μέσα από το χώρο» μάλλον, παρά απορριπτική κριτική «έξω απ' αυτόν». Και οι δύο αυτές προσεγγίσεις παίρνουν ως βάση της παρέμβασής τους το πρόβλημα της τάξης ή ευταξίας, που τυχαίνει να είναι σημείο εκκίνησης και στο λειτουργισμό: «Με ποιον τρόπο τα συγκεκριμένα δρώντα υποκείμενα καταφέρνουν μέσα από ρέουσες καταστάσεις καθημερινότητας, να κατασκευάζουν επίπεδα ισορροπίας για να σταθούν και ν' αναπτυχθούν;» Η κοινωνική τάξη (order), έτσι, γίνεται βασικό σημείο αναφοράς στις καθημερινές δραστηριότητες των ατόμων. Και τα δύο αυτά κοινωνιολογικά παραδείγματα, επιχειρούν με άλλα λόγια ν' απαντήσουν στο βασικό ερώτημα του δομολειτουργισμού: «Με ποιο τρόπο μπορεί να υπάρξει κοινωνική τάξη;». Και τα δύο καταλήγουν στο συμπέρασμα πως, αν και ο δομολειτουργισμός επικεντρώνει την προσοχή του στο θέμα της κοινωνικής ισορροπίας και τάξης, δεν καταφέρνει, ωστόσο, να ερμηνεύσει ικανοποιητικά τον τρόπο με τον οποίο η καθημερινή διαντίδραση των ατόμων συντελεί στη διαμόρφωση αυτής της κοινωνικής ισορροπίας. Αυτό όμως δεν αποτελεί καινούργια πρόταση ή παρατήρηση. Πρόκειται για απλή διορθωτική προσέγγιση που δεν προσθέτει, κατά βάση, τίποτε το καινούργιο στο παλιό που υπήρχε.

Σ' αυτές λοιπόν και σ' άλλες παρόμοιες περιπτώσεις πρόκειται, τις περισσότερες φορές, για επαναλήψεις ή για εκτεταμένες παραθέσεις εμπειρικών στοιχείων, που ανάλογα, κάθε φορά, με την ικανότητα προβολής κάποιας εμβέλειας των εμπνευστών τους και τη συνεργασία τους με συστήματα ενημέρωσης και εκδοτικής προβολής, παίρνουν διαστάσεις και γίνονται της μόδας, χωρίς συχνά κανένα σοβαρό επιστημολογικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τα λόγια, του γνωστού στο ελληνικό κοινό, κοινωνιολόγου Bottomore: «Αφήνοντας κατά μέρος τις εννοιολογικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις που βρίσκει κανείς σε πολλές από τις πρόσφατες μαρξιστικές εργασίες, όπως και στο έργο του Parsons, μπορούμε να πούμε πως η συντριπτική πλειοψηφία των σύγχρονων κοινωνιολογικών εργασιών υπήρξε περιγραφική ή αφιερωμένη στην πειραματική διερεύνηση απλών υποθέσεων»¹⁴.

Τέτοια λοιπόν βαθειά και εκτεταμένη υπήρξε η επίδραση της λειτουργικής παρέμβασης, ώστε δύσκολα, ακόμη και σήμερα, διακρίνει κανείς βασικές διαφορές ανάμεσα στο λειτουργισμό και στις σύγχρονες κοινωνικές «θεωρίες», κάποιου επιπέδου, που αναπτύχθηκαν στο μεταξύ. Γι' αυτό, για ένα διάστημα τουλάχιστον (ανάμεσα στις δεκαετίες του '50-'70), η κοινωνιολογία

στον αγγλοσαξωνικό κυρίως χώρο, είχε απόλυτα ταυτιστεί με τον λειτουργισμό. Όσοι ισχυρίζονται το αντίθετο φαίνεται ν' αγνοούν ή να παραβλέπουν τη διαλεκτική συγγένεια των σύγχρονων κοινωνιολογικών προτάσεων, με τις βασικές αρχές του λειτουργισμού (κυρίως τη «στατική δόμηση» και τη «δυναμική εξισορρόπηση» των συστατικών στοιχείων του κοινωνικού συστήματος). Αποκομμένοι από την πραγματικότητα, επαίρονται πως οι επιφανειακές διαφορές ανάμεσα στις νεοεμφανιζόμενες θεωρητικές προτάσεις μπορούν, στο επίπεδο εξέλιξης που βρίσκονται σήμερα, ν' αποτελέσουν τη βάση για αυτόνομα κοινωνιολογικά παραδείγματα και πρωτότυπα μοντέλα αναλυτικών μεθόδων.

Συνεπώς, χωρίς μια έστω και στοιχειώδη γνώση της δομολειτουργικής προσέγγισης, θα ήταν δύσκολο να συλλάβει κανείς, στην ολότητά τους, τις σύγχρονες (νεο-λειτουργικές ή νεο-μαρξιστικές) θεωρητικές προτάσεις στο χώρο της κοινωνιολογίας. Σύμφωνα με τα λόγια του Γερμανού Habermas, του νεότερου επιζώντος μέλους της Σχολής της Φρανκφούρτης: «Καμία κοινωνική θεωρία δεν μπορούμε σήμερα να πάρουμε στα σοβαρά, αν δεν έχει ξεκαθαρίσει, τουλάχιστον, τη σχέση της με τον Parsons. Όποιος δεν παίρνει σοβαρά αυτό υπόψη του, αφήνεται να παρασυρθεί από τα σύγχρονα προβλήματα, αντί να τ' αντιμετωπίζει με τρόπο ορθολογικό. Κι αυτό ισχύει και για τους νεο-μαρξιστές που θα ήθελαν να υποτιμήσουν τον Parsons...»¹⁵. Θα ήταν, για παράδειγμα, δύσκολο να πούμε ποιές από τις δομικές προτάσεις του Althusser ή του Πουλαντζά είναι πρωτότυπες, χωρίς να γνωρίζουμε τις δομικές προτάσεις του Parsons που προηγήθηκαν. Είναι δυνατόν ν' αγνοήσουμε τη σχέση ανάμεσα στην «αμοιβαία ανεξαρτησία» των παρσονικών υποσυστημάτων της προσωπικότητας, του κοινωνικού συστήματος και της κουλτούρας, με την «σχετική αυτονομία» των τριών πουλαντζιανών επιπέδων, δηλαδή του «οικονομικού», του «πολιτιστικού» και του «ιδεολογικού»; Θα θεωρήσουμε ως τυχαία την άτυπη, αλλά άμεση συγγένεια που παρατηρείται ανάμεσα στην αλτουσεριανή έννοια της «αναγκαίας συνθήκης ύπαρξης» ενός τρόπου παραγωγής και τα «λειτουργικά προαπαιτούμενα των κοινωνικών συστημάτων» του Parsons; Είναι δυνατόν ν' αντιληφθούμε την απόφαση του Niklas Luhmann (του επονομαζόμενου Γερμανού Parsons) να εισάγει τις έννοιες της «αυτοαναφοράς» και της «αυτοποίησης», χωρίς να γνωρίζουμε την κριτική που ασκήθηκε στη συστημική λογική του παρσονικού κοινωνικού συστήματος; Μπορούμε να αξιολογήσουμε την αντιπαράθεση ανάμεσα στον Niklas Luhmann (συστη-

μική θεωρία) και τον Jürgen Habermas (κριτική θεωρία), χωρίς να γνωρίζουμε τη συνεισφορά του Parsons στη θεωρία των κοινωνικών συστημάτων; Και ακόμη, πως θα κατανοήσουμε την εσώτερη δομή της θεωρίας της δράσης του Parsons, χωρίς τις εννοιολογικές κατηγορίες, τις υποθετικές προτάσεις και τις εμπειρικές παρατηρήσεις του Pareto, του Durkheim, του Weber ή του Freud; Μόνο μέσα από τέτοιες διεισδυτικές περιοδεύσεις και επαναληπτικές διερευνήσεις, είναι δυνατόν να διεισδύσουμε στη δομική σύσταση, να παρακολουθήσουμε την εξελικτική πορεία και να εκτιμήσουμε τις προοπτικές ενός μεγάλου μέρους της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας.

Επιπλέον, όσοι δεν παραδέχονται την «εκλεκτική συγγένεια» ανάμεσα στο λειτουργικό παράδειγμα και τις σύγχρονες κοινωνικές «θεωρήσεις», συνήθως δεν υπολογίζουν ή παίρνουν εντελώς ελαφρά το γεγονός ότι ο λειτουργισμός, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, δεν αποτελεί ένα απόλυτα συγκροτημένο θεωρητικό και μεθοδολογικό μοντέλο κοινωνιολογικής ανάλυσης. Δεν είναι ένα κλειστό θεωρητικό σύστημα, όπως λανθασμένα θέλουν συχνά μερικοί να το παρουσιάζουν. Θα το επαναλάβω πως είναι μάλλον μια προσέγγιση, μια άποψη, ένα πλαίσιο αναφοράς και ένας προσανατολισμός, που εστιάζεται στο πρόβλημα της κοινωνικής τάξης και της κοινωνικής συνοχής. Η προσέγγιση αυτή, στις ακραίες της προεκτάσεις, μπορεί να παραμορφώσει τις αναλύσεις μας. Αν όμως χρησιμοποιηθεί σωστά μπορεί ν' αποδειχθεί χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν είναι σε θέση να διατυπώσει νόμους γι' αυτήν την πραγματικότητα, ν' αποφανθεί τελεσίδικα για το χαρακτήρα αυτής της πραγματικότητας. Από αυτήν την άποψη, ο λειτουργισμός (όπως λίγο-πολύ και ο δομισμός) δεν αποτελεί μια τελειωμένη πρόταση ενός διανοητή ή μιας Σχολής, με την έννοια λίγο-πολύ του μαρξισμού ή του φροϋδισμού. Δεν μπορούμε, με άλλα λόγια, να ταυτίσουμε το λειτουργισμό μόνο με τον Parsons και σ' αυτή τη βάση να τοποθετηθούμε απέναντί του, όπως κάνουν μερικοί. Κάτι τέτοιο θ' αποτελούσε ασυγχώρητη μονομέρεια και επιστημολογικό σφάλμα πρώτου μεγέθους. (Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι το όνομα του Parsons, όπως τυχαία, έγινε αιτία να παραχθεί πολύ πρόσφατα τόσο σάλος και στη χώρα μας, που τελικά οδήγησε στην «πτώση» της ακαδημαϊκής κοινωνιολογίας, από τα, έτσι και αλλιώς, σαθρά βάθρα στα οποία την είχαν μερικοί στηρίξει).

Πρόκειται μάλλον για τρόπο, μέθοδο ή τεχνική ανάλυσης, που αφήνει πάντα περιθώρια για διατυπώσεις υποθέσεων και για συ-

στηματικές προσεγγίσεις των κοινωνικών φαινομένων, με πολλές δυνατότητες εμπειρικής επαλήθευσης των θεωρητικών αυτών υποθέσεων. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα ήταν σφάλμα να την αγνοούμε ή να την απορρίπτουμε, χωρίς την πρέπουσα αξιολόγηση. Ανεξάρτητα από ιδεολογικές προκαταλήψεις ή επιστημολογικές προεκτάσεις και παρά την έντονη κριτική που έχει ασκηθεί μέχρι σήμερα εναντίον του, ο λειτουργισμός παραμένει για πολλούς, ακόμη και σήμερα, βασικός κορμός «της ορθόδοξης κοινωνιολογίας»¹⁶, «η πιο δραματική εξέλιξη στο χώρο της κοινωνιολογικής θεωρίας από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου»¹⁷.

Το ότι, παρά τις ογκούμενες επικρίσεις, ο λειτουργισμός εξακολουθεί να επηρεάζει την κοινωνιολογική σκέψη της Δύσης, έχει πολλές ερμηνείες. Η πιο απλή απ' αυτές είναι ότι τίποτε δεν έχει ακόμη πάρει τη θέση του. Το γεγονός ότι η γενική θεωρία του Parsons αποδείχτηκε, σε πολλά σημεία, ή χαρακτηρίστηκε ως ασυνεπής και αντιφατική, «μια παραφουσκωμένη υπόθεση»¹⁸, δεν φαίνεται να λογαριάζεται και πολύ. Τέτοια ήταν η ζήτηση για μια ολοκληρωμένη και συνεκτική κοινωνική θεωρία, στα πλαίσια των κλασικών της κοινωνιολογίας, ώστε και οι παρατηρούμενες ατέλειες ή αδυναμίες να θεωρούνται όχι μόνο αναπόφευκτες, αλλά και υγιή συμπτώματα όλων των μεγάλων θεωριών.

Σ' αυτό φαίνεται να συνετέλεσε και το γεγονός ότι ούτε στον αγγλοσαξωνικό χώρο, ούτε σ' ένα μεγάλο μέρος της Δυτικής Ευρώπης, με αξιόλογη παράδοση στο χώρο της κοινωνιολογίας, φαίνεται να υιοθετείται πλήρως η μαρξιστική πρόταση, παρά τις εντυπωσιακές έως αφύσικες προσαρμογές που έχει υποστεί. Όσο πιο ξεκάθαρα προβάλλουν τα εμπόδια της σοσιαλιστικής ολοκλήρωσης στην Ανατολική Ευρώπη και αλλού, και όσο ο μαρξισμός με τον καιρό χάνει το δογματισμό του και γίνεται «επιστημονικότερος», τόσο οι κατηγορίες, τα νοήματα και η μεθοδολογία του λειτουργισμού, αντί ν' αλλοιώνονται και να εξαφανίζονται, μεταλλάσσονται και συμπληρώνονται για την ενίσχυση και την ισχυροποίηση, όσο παράξενο κι αν φαίνεται αυτό, ακόμη και πολλών μαρξιστικών παραφυάδων, αρχίζοντας από τον «δομικό μαρξισμό» του «ματεριαλιστικού λειτουργισμού»¹⁹. Η λεγόμενη «κριτική θεωρία» δεν έμεινε επίσης αδιάφορη ή άτρωτη από παρσονικές εισβολές: «Παρατηρείται μια ενδιαφέρουσα σύμπτωση γνωμών τα τελευταία λίγα χρόνια», θα πει ο κοινωνιολόγος Booth, του Πανεπιστημίου Hull της Αγγλίας, «που υποστηρίζουν ότι οι κύριες προτάσεις του ιστορικού υλισμού γίνονται καλύτερα κατανοητές ως λειτουργικές μάλλον, παρά ως απλές αιτιατές δη-

λώσεις»²⁰.

Τέτοιες προγραμματισμένες ή τυχαίες συμπτώσεις φαίνονται καθαρά σε προτάσεις όπως, «η ολοκλήρωση θα πρέπει να θεωρείται σαν συμβιβασμός ή σαν τακτοποίηση των αντιθέσεων, κοινωνικών και πολιτικών, μέσα στο σύστημα», και «η αλλοτρίωση δεν είναι μόνο φαινόμενο που συναντά κανείς στις καπιταλιστικές κοινωνίες της Δύσης, αλλά και στα σοσιαλιστικά συστήματα της Ανατολής»²¹, ή «ο Parsons χρησιμοποιεί μια διαλεκτική έννοια της αλλαγής μ' εσωτερικές αντιφάσεις και το τριαδικό σχήμα της θέσης-αντίθεσης-σύνθεσης. Η αφετηρία του για τη "θεωρία της δράσης" ήταν ένα πλαίσιο που προσδιόριζε σκοπούς, μέσα, καταστάσεις και καθοδηγητικούς κανόνες, ως θεμελιακά στοιχεία της ανάλυσης των ανθρωπίνων πράξεων»²². Ένα άρθρο που εμφανίστηκε το 1975 στην *Αμερικανική Κοινωνιολογική Επιθεώρηση*, με τίτλο, «Ούτε ο Marx, ούτε ο Durkheim... Ίσως ο Weber»²³, εκφράζει, έχω τη γνώμη, καλύτερα από κάθε άλλο το πνεύμα και τη διάθεση που επικρατούν σήμερα στο θέμα αυτό, σε ευρείς επιστημονικούς κύκλους «αστικού» ή «μαρξιστικού» προσανατολισμού.

Για όλους αυτούς τους λόγους λοιπόν, η λεγόμενη ακαδημαϊκή κοινωνιολογία, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, δεν φαίνεται στο σύνολό της να εκφράζει καμιά συγκεκριμένη προτίμηση προς κάποια γενική πρόταση, στην οποία θα ήταν δυνατόν να δώσουμε το όνομα της «Υψιπετούς Θεωρίας» ή της «Κοινωνιολογικής Σχολής». Οι επικριτές της κοινωνίας, είτε πρόκειται για περισσότερο «ριζοσπάστες ακαδημαϊκούς», όπως για παράδειγμα οι Gouldner, Giddens, Wright, Offe, Dahrendorf, Touraine, Therbon, Πουλαντζάς, Habermas, Foucault, ή για λιγότερο «ριζοσπάστες», όπως οι Luhmann, Münch ή ακόμη και «συντηρητικούς», όπως οι Aron, Duverger, Galfinkel, Eisendsorolt, είτε για εξωακαδημαϊκούς, όπως οι Hoffer, Toffler, Reich, δεν έπαψαν ν' ανησυχούν, ν' αμφισβητούν, να επικρίνουν, να διερευνούν και να προτείνουν. Απ' όλες όμως τις προσπάθειες μέχρι σήμερα, λείπει η συνολική πρόταση που θα ήταν δυνατόν να αποτελέσει τη βάση ή το πλαίσιο για μια καινούρια συστηματική και σχετικά ολοκληρωμένη προσέγγιση του κοινωνικού γίγνεσθαι στο σύνολό του.

Κανένα θεωρητικό παράδειγμα στη σύγχρονη κοινωνική επιστήμη, πέρα βέβαια από το μαρξισμό, δεν φαίνεται να διαθέτει, από μόνο του, την απαραίτητη νοηματική και μεθοδολογική πληρότητα, για την αυτόνομη ανάλυση και τη συνεκτική ερμηνεία των κοινωνικών σχηματισμών. Τίποτε, με άλλα λόγια δεν φαίνεται να έχει πάρει ακόμη τη θέση του λειτουργισμού. «Παρά τα κά-

ποια φαινόμενα», θα παρατηρήσει ο γνωστός Γάλλος (πρώην μαρξιστής;) κοινωνιολόγος Touraine, «το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής σκέψης παραμένει πιστό στο λειτουργισμό, δίδοντας κεντρική σημασία στους μηχανισμούς της κοινωνικής και εθνικής ολοκλήρωσης, ή αντίθετα, στους μηχανισμούς της περιθωριοποίησης»²⁴.

Γιατί επιβάλλεται η επανεξέτασή του;

Αν, συνεπώς, σήμερα μιλάμε ακόμη περί λειτουργικού παραδείγματος, ύστερα από τη θύελλα των επικρίσεων που έχουν δει το φως της δημοσιότητας τις δύο κυρίως τελευταίες δεκαετίες, αυτό γίνεται για τους παρακάτω έξι λόγους. Τρεις έχουν σχέση με την ελληνική πραγματικότητα και τρεις με το περιεχόμενο του ίδιου του κοινωνιολογικού λειτουργισμού και τις κοινωνικές θεωρίες σε διεθνές επίπεδο:

α) Ο λειτουργισμός ποτέ δεν παρουσιάστηκε στη χώρα μας με τη μορφή μιας ολοκληρωμένης και συνεκτικής πρότασης, αν και η απόρριψή του υπήρξε σχεδόν καθολική. Λείπουν τα συγγράμματα ή οι επιμέρους πραγματείες και οι διατριβές που ασχολούνται με το κοινωνιολογικό αυτό παράδειγμα. Τα έργα των βασικότερων λειτουργιστών, είναι και σήμερα ακόμα, σχεδόν απροσπέλαστα στο περισσότερο ειδικευμένο κοινό. Απ' ότι γνωρίζω δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά ούτε ένα από τα κύρια έργα του Parsons ή του Merton²⁵. Τα περισσότερα από τα έργα τους είναι σχεδόν άγνωστα, ακόμη και ανάμεσα σε ειδικούς διαφορετικών ιδεολογικών προσανατολισμών και μεθοδολογικών κατευθύνσεων. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, δεν υπήρχε στην Ελλάδα συγκροτημένη ακαδημαϊκή ή επαγγελματική κοινωνιολογία. Δεν υπήρχαν θέσεις ή εκπαιδευτικά προγράμματα στα πανεπιστήμια, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ούτε Τμήματα Κοινωνιολογίας, ούτε Σχολές Κοινωνικών Επιστημών. Ούτε οι γνωστές αργότερα εκπαιδευτικές «δέσμες», όπου η κοινωνιολογία εμφανίζονταν ως βασικό μάθημα για την εισαγωγή των υποψηφίων στα Α.Ε.Ι. της χώρας. Συνεπώς, απουσίαζαν από την κοινωνιολογική σκέψη, την επιστημολογία και την εκπαίδευση, η συστηματικότητα και η καθολικότητα που πιθανώς να οδηγούσαν σε πληρέστερη διερεύνηση του κοινωνιολογικού χώρου, επομένως και του λειτουργισμού.

β) Η ελληνική κοινωνιολογία κατά την τελευταία δεκαπενταετία, στις εξωπανεπιστημιακές τουλάχιστον εκδηλώσεις της,

υπήρξε ιδιαίτερα επιθετική, σχεδόν μάχιμη και αντιστασιακή. Προάγονται δυναμικά πρότυπα κοινωνικής ανάπτυξης. Προβάλλονται οι θεωρίες της κοινωνικής ρήξης και των πολιτικών δομικών αλλαγών. Υποτιμούνται οι θεωρίες της προοδευτικής εξέλιξης και των προσαρμοστικών παρεμβάσεων. Υποχωρούν ή υποβαθμίζονται οι συντηρητικές ή μετριοπαθείς κοινωνικές προτάσεις, πάνω σε καίρια προβλήματα, όπως η παιδεία, τα ναρκωτικά, η οργάνωση του κράτους, η κοινωνική στρωμάτωση, ο συνδικαλισμός κ.τ.λ. Θεωρίες, μαρξιστικής κυρίως έμπνευσης σε θέματα ταξικής αντιπαράθεσης και κοινωνικού μετασχηματισμού, φάνηκαν να ταιριάζουν περισσότερο στην ανάλυση της ελληνικής κοινωνίας, από τη μεταπολίτευση τουλάχιστον κι εδώ. Με την προώθησή τους έλπιζαν οι υποστηρικτές τους να προωθήσουν και τις απαιτούμενες ριζικές αλλαγές που θεωρούνταν απαραίτητες για την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας. Αποσιωπήθηκαν έτσι ή υποτιμήθηκαν κοινωνιολογικά παραδείγματα που αντιμετώπιζαν τις κοινωνικές αλλαγές, όχι ως σκοπό αλλά ως μέσο κοινωνικής μετεξέλιξης.

γ) Μια άλλη ερμηνεία του φαινομένου αυτής της πολεμικής ή της έλλειψης ενδιαφέροντος, ίσως μπορεί να στηριχθεί και στο γεγονός ότι στον ελληνικό κοινωνιολογικό χώρο ίσχυε από καιρό, όχι πάντα ανοικτά, και ισχύει σε μεγάλο βαθμό ακόμη και σήμερα, η διάκριση ανάμεσα σε «αριστερά» ή «ριζοσπαστική» και «δεξιά» ή «συντηρητική» κοινωνιολογία. Μια τέτοια διάκριση, συνήθως, επικρατεί και νομιμοποιείται σε συνθήκες έντονης κοινωνικής αντιπαράθεσης. Η έρευνα και η αξιολόγηση, στην περίπτωση αυτή, γίνονται με καθαρά ιδεολογικά ή κομματικά κριτήρια. Η κοινωνική σκέψη, αντί ν' αναλύει τις ιδεολογικές στάσεις, απλώς τις εκφράζει ή τις αντανακλά. Αυτό καταλήγει σε δογματικές θέσεις και απαράδεκτες τοποθετήσεις. Αντί να οδηγούμαστε δηλαδή σε παρατήρηση και στοχασμό, καταλήγουμε σε στράτευση και πολεμική. Συχνά, τα πρόσωπα που διερευνούν και αναλύουν τα διάφορα κοινωνιολογικά παραδείγματα χρωματίζονται με το περιεχόμενο και την ουσία των προτάσεων των αντίστοιχων παραδειγμάτων. Έτσι, θεωρητικές προτάσεις και μεθοδολογικά μοντέλα δεν κρίνονται με γνώμονα την εγκυρότητα, την ορθολογικότητα ή την ανθεκτικότητά τους, αλλά την καταγωγή τους, την κομματική τους ταυτότητα ή την στερεοτυπική εικόνα που λαθεμένα φτάνει μπροστά μας. Τίποτε όμως δεν θα μπορούσε να είναι πιο επικίνδυνο για την περαιτέρω εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης, όσο οι ψευδοερμηνείες που στηρίζονται σε ιδεολογικές προκαταλήψεις. Με μια μονοκονδυλιά έτσι, ο δομολειτουρ-

γισμός απορρίφθηκε, όχι για τις τυχόν ενδογενείς ασάφειες και αντινομίες, αλλά γιατί, κατά την κρίση των πιο έγκυρων επιστημονικών κύκλων της ελληνικής ακαδημαϊκής σκέψης, «δεν είναι παρά μια απολογία και μία δικάωση του status quo των Η.Π.Α.»²⁶. Γι' αυτό και η κριτική του λειτουργισμού στην Ελλάδα, όπου επιχειρήθηκε, υπήρξε αποσπασματική, δογματική και ιδεολογικά φορτισμένη. Δεν είναι λοιπόν περίεργο γιατί λείπουν μέχρι σήμερα οι καθαρά επιστημολογικές προσεγγίσεις του κοινωνιολογικού αυτού παραδείγματος, σε επίπεδο νοημάτων, κατηγοριών και προτάσεων.

Σήμερα, μια νέα γενιά κοινωνικών επιστημόνων φαίνεται να πειθεται όλο και περισσότερο, πως ο δρόμος προς το κοινωνικό υποκείμενο περνάει μέσα από ένα απέραντο νεκροταφείο ιδεολογικών και πολιτικών δογμάτων, που ταλάνισαν τον τόπο για πολλές έως τώρα γενιές. Αρκετές από τις μέχρι τώρα προκαταλήψεις γύρω από το τι συγκροτεί την «προοδευτική» και τι τη «συντηρητική» σκέψη και συμπεριφορά έχουν καταπέσει. Το γεγονός, ακόμη, ότι η επανεξέταση του λειτουργισμού είναι σήμερα εντονότερη έξω από την Αμερική παρά μέσα σ' αυτή, διευκολύνει την παραδοχή του σφάλματος, να απορρίπτουμε το σύγχρονο δομολειτουργισμό βασισμένοι σε ιδεολογικά και μόνο κριτήρια. Η εξασθένηση των πολιτικά επιλεγμένων κοινωνικών προτάσεων, που φάνηκε να συνοδεύει τη μείωση της αξιοπιστίας των κομματικών οργανώσεων στη χώρα μας, φαίνεται να μειώνει και την πνευματική εξάρτηση του κοινωνικού επιστήμονα από τις κυρίαρχες ιδεολογίες. Ο νέος επιστήμονας, σήμερα, εμφανίζεται λιγότερο υποταγμένος σε συμβατικά κέντρα παραγωγής ιδεολογίας, με αποτέλεσμα να διευρύνεται ο ορίζοντας των επιστημολογικών επιλογών του και ν' αυξάνεται, με αυτό τον τρόπο, η πολυφωνία των προτάσεων.

Η διάκριση ανάμεσα σε ιδεολογική ή πολιτική στάση από τη μια μεριά και σε επιστημονική ή ερευνητική θέση από την άλλη, φαίνεται να φέρνει αποτελέσματα. Ο ιδεολογικός λόγος και η πολιτική πρόταση είναι περισσότερο λόγος και πρόταση εφαρμογής υπάρχουσας γνώσης. Ο επιστημονικός λόγος και η ερευνητική πρόταση αφορούν στην παραγωγή καινούριας γνώσης. Με την ανάπτυξη της κοινωνιολογικής επιστήμης και την ιδιαίτερη θεωρητική και μεθοδολογική κατεύθυνση που μια τέτοια επιστήμη επιβάλλει, τα ιδεολογικά στεγανά ανάμεσα στα διάφορα επιστημολογικά και θεωρητικά παραδείγματα έχουν γίνει λιγότερο ανυπέρθλητα. Η ανάπτυξη της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών και της ιστορίας των κοινωνιολογικών θεωριών, ως ιδιαίτε-

ρος κλάδος στις πανεπιστημιακές σχολές της χώρας μας, έδωσε την ευκαιρία να αλλοιωθούν, κάπως, οι ιδεολογικοί προσδιορισμοί, που τεχνικά διαχώριζαν την επιστήμη σε «καλή» και «κακή».

Ό,τι καλούμε σήμερα «σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία», στη χώρα μας τουλάχιστον, δεν είναι τίποτε άλλο, παρά συνθέσεις εννοιολογικών και κατηγοριακών προτάσεων των κλασικών της κοινωνιολογίας, όπως για παράδειγμα του Marx ή του Gramsci, του Weber ή του Durkheim. Αυτό, για μερικούς ίσως, ευθύνεται και για τη γενικότερη κρίση που σήμερα περνάει η κοινωνιολογία ως επιστήμη, όχι μόνο σε ελληνικό αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο. Η πεποίθησή μας, ωστόσο, είναι ότι από το θησαυρό των επιχειρημάτων, των ιδεών, των νοημάτων και των μεθοδολογικών προτάσεων απ' όλα τα κοινωνιολογικά παραδείγματα, κλασικά ή σύγχρονα, «αστικά» ή «μαρξιστικά», είναι δυνατόν ν' αποσπάσουμε τα στοιχεία εκείνα που θα μας διευκολύνουν να διατυπώσουμε τα δικά μας αναλυτικά σχήματα και τις δικές μας επιστημολογικές κατηγορίες, στην προσπάθειά μας ν' απομακρυνθούμε από προκατασκευασμένα σχήματα και ξενόφερτες θεωρίες. Αυτές οι εκλεκτικές θεωρητικές συνθέσεις είναι απόλυτα νόμιμες, αν εκφράζουν την επιθυμία μας να επωφεληθούμε και από την αναμφισβήτητη μαρξιστική παράδοση και από το ανεξάντλητο απόθεμα της κλασικής (αστικής) κοινωνιολογίας. Οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται και στην περίπτωση ακόμη που θα απορρίπταμε το λειτουργισμό στο σύνολό του, είναι μεγάλες. Είναι πολυτέλεια σήμερα να παραγνωρίζουμε, κάτω από οποιοδήποτε πρόσχημα, οποιαδήποτε πρόταση ή προοπτική, στην οποία θα υπήρχε έστω και η ελάχιστη δυνατότητα να μας φέρει πλησιέστερα στην κοινωνική πραγματικότητα και στην ακριβέστερη απεικόνισή της. Στην Ελλάδα, με την έντονη εισροή ξένων προτύπων κοινωνιολογικής σκέψης και προβληματισμού, ό,τι συμβάλλει στην εκτεταμένη και συστηματική αξιολόγησή τους είναι ζωτικής σημασίας προσπάθεια, για την πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου. Γι' αυτό θα πρέπει να καλλιεργείται συστηματικά και μόνιμα το κριτικό πνεύμα.

δ) Απουσιάζει, ακόμη και από τη διεθνή βιβλιογραφία, παρά τις αλληπάλληλες προσπάθειες, μια ολοκληρωμένη και συνολική καταγραφή του λειτουργικού παραδείγματος. Σ' αυτό ίσως να οφείλεται και το γεγονός ότι ποτέ ο λειτουργισμός δεν κατάφερε να γίνει κατανοητός στην ολότητά του. Θα μπορούσαμε εδώ να πούμε αυτό που έχει ειπωθεί και για το «δομισμό»: ότι δηλαδή «υπήρξε ένα κυρίαρχο πνευματικό κίνημα που ελάχιστα κατα-

νοήθηκε από τους συγχρόνους του»²⁷. Έτσι, δεκατέσσερα σχεδόν χρόνια μετά το θάνατο του Parsons, πρωθιερέα του λειτουργισμού, οι αναλύσεις πάνω στο θέμα εξακολουθούν να είναι αποσπασματικές, ρηχές και προπάντων ιδεολογικά φορτισμένες. Οι λειτουργικές προτάσεις με ελάχιστες εξαιρέσεις, παραμένουν στο σύνολό τους γενικές υποθέσεις ή απλές αναλυτικές προσεγγίσεις, χωρίς να έχουν ακόμη πάρει τη μορφή μιας συγκροτημένης κοινωνιολογικής θεωρίας. Το ερώτημα έτσι, «Τι είναι λειτουργισμός και ποιά η επιστημονική προσφορά του στην κοινωνιολογία;» παραμένει μέχρι σήμερα σχεδόν αναπάντητο.

ε) Ο κοινωνιολογικός λειτουργισμός στο αποκορύφωμα της δόξας του, δηλαδή στη δεκαετία 1955-1965, υπήρξε υπεραισιόδοξος, άκαμπτος και υπεροπτικός. Επιδείκνυε σε όλες του τις εκδηλώσεις, την ορμητικότητα και τραχύτητα νεοφώτιστου σε καινούργια πίστη. Μερικοί έφτασαν στο σημείο να του δίνουν διαστάσεις θρησκευτικού δόγματος²⁸. Αυτό άφησε ελάχιστα περιθώρια αντικειμενικής αυτοκριτικής και διορθωτικών επεμβάσεων. Είχε γίνει πια καθεστώς. Άλλοτε πάλι, σε κάποιο προχωρημένο στάδιο της εξέλιξής του, είχε καταλήξει σε σύνολο ιδεοτυπικών κατηγοριών με τις οποίες θα έπρεπε να ελεγχθούν τα διάφορα εμπειρικά δεδομένα. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση, παγιδεύτηκε κάθε δυνατότητα εξέλιξης των υποθέσεων και κάθε προσπάθεια προσαρμογής των συμπερασμάτων του.

Σήμερα, τα πράγματα έχουν αλλάξει. Ο λειτουργισμός έχασε πολλά από την ιδεολογική του οξύτητα και τη φιλοσοφική του καθαρότητα. Κατέληξε να είναι μια απλή μεθοδολογική πρόταση, μια αναλυτική προσέγγιση ανάμεσα σε άλλες, όπως εξάλλου ήταν από την αρχή, παρά τις αντίθετες διακηρύξεις μερικών φανατικών οπαδών του, κατά τη διάρκεια της ανόδου του. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, ο λειτουργισμός έχασε το χαρισματικό, πλωτικό του χαρακτήρα. Κατέβασε τους τόνους της εγκυρότητάς του. Κατέληξε σ' έναν πολύ προσεκτικότερο, σχεδόν μετριόφρονα επιστημονικό λόγο και γι' αυτό περισσότερο δεκτικό ορθολογικών παρεμβάσεων και προσαρμοστικών μεταλλαγών. Από αυτήν την άποψη έγινε πιο προσπελάσιμος, αν κι ένα μέρος του εννοιολογικού φετιχισμού της πρώτης περιόδου παραμένει ακόμη εμπόδιο σε μια πιο γόνιμη παρέμβαση. Γι' αυτό, ίσως, σήμερα η ενασχόληση μαζί του και η κριτική τοποθέτηση απέναντί του, μπορεί ν' αποδειχθεί επωφελής, όχι μόνο για τους αντιπάλους, αλλά και για τους υποστηρικτές του.

στ) Για τους λόγους αυτούς, η παρσονική θεωρητική παράδοση, με νηφαλιώτερη σκέψη, υπόκειται σήμερα σε μια εντυπω-

σιακή αναθεώρηση και επαναπροσδιορισμό. Στη δεκαετία του 1970 ο παρσονισμός είχε ήδη υποστεί δραματική καθίζηση. Στη δεκαετία του 1980 όμως, με τη μορφή του «νεο-λειτουργισμού» γινόμαστε μάρτυρες μιας αναβίωσης νέων προοπτικών και διαφορετικών προσεγγίσεων. Μερικοί μάλιστα μιλούν για «νέα παρσονική επανάσταση», που έχει ξεσπάσει στο χώρο της κοινωνιολογίας²⁹. Η νεότερη γενιά των κοινωνικών αναλυτών δεν αισθάνεται την ανάγκη ν' απολογηθεί, ούτε την ανάγκη να επιτεθεί κατά του φιλελευθερισμού, που υποτίθεται ότι ο λειτουργισμός υποστηρίζει. Η Ευρώπη, και ιδιαίτερα η Γερμανία, απαλλαγμένη από τον όψιμο αμερικανικό παρσονισμό, που κυριάρχησε στα δυναμικότερα πολιτιστικά της κέντρα, για περισσότερες από τρεις δεκαετίες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, φαίνεται να προσβλέπει σε συνθετικότερα και λιγότερα δογματικά θεωρητικά πρότυπα. Σε πολλά πνευματικά κέντρα κοινωνικής κριτικής, παρατηρείται ένα είδος αναγέννησης της λειτουργικής παράδοσης που συνδυάζεται με μια αναθεωρημένη συστημική πρόταση. Με την επωνυμία του «νεο-λειτουργισμού», κατ' απομίμηση ίσως του «νεο-μαρξισμού» της δεκαετίας του '50, επιχειρείται μια επανατοποθέτηση των βασικών θέσεων της αρχικής θεωρητικής πρότασης, όπως είχε εμφανιστεί, κυρίως, από τον Parsons. Ο νεο-λειτουργισμός (μερικοί μιλούν για «νεο-παρσονισμό»)³⁰ με τη νέα του μορφή, απαρτίζεται, προς το παρόν, από ένα πλέγμα αντιθετικών προτάσεων και ανταγωνιστικών παραδόσεων και από μια επιλεκτική επιμιξία διαφορετικών κοινωνιολογικών προσεγγίσεων. Απέχει, γι' αυτό, ακόμη πολύ από το να πάρει τη μορφή μιας συνεκτικής αναθεωρητικής πρότασης κι ενός συγκροτημένου εναλλακτικού παραδείγματος.

Ανεξάρτητα πάντως από αυτό, η νέα προσπάθεια έχει οδηγήσει σ' ένα είδος ιδεολογικού πλουραλισμού, μέσα στον επιμέρους χώρο του ίδιου του λειτουργικού παραδείγματος. Έχει φέρει, παράλληλα, στην επιφάνεια την αντίστοιχη ανάγκη επαναπροσδιορισμού των αρχικών προτάσεων και την επανερμηνεία των βασικών «προ» και «υπο»-θέσεων του δομολειτουργισμού. Μια καινούργια γενιά κοινωνικών ερευνητών εισέρχεται στο χώρο με κριτική διάθεση, έτοιμη να επαναπροσδιορίσει υποθέσεις και να επαναδιατυπώσει τα καίρια ερωτήματα που είχε αρχικά θέσει ο Parsons. Ανοίγονται έτσι καινούριες προοπτικές, εκεί που όλα φαίνονταν τελεσίδικα, παρωχημένα και νεκρά. Είναι εντυπωσιακή σήμερα η συνθετική προσπάθεια τόσο ανάμεσα σε νεο-βεμπεριανούς, όσο και ανάμεσα σε νεο-μαρξιστές, για νέες θεωρητικές προσεγγίσεις³¹.

Οι ιστορικές ρίζες του Λειτουργισμού

Ο κοινωνικός λειτουργισμός αποτελούσε, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, το πιο συγκροτημένο, σχετικά αυτόνομο και αρκετά διαδεδομένο κοινωνιολογικό παράδειγμα, σ' ολόκληρο τον ακαδημαϊκό χώρο της Δύσης. Αν και με αμερικάνικο διαβατήριο, όπως θα δούμε στην συνέχεια, αντλεί την καταγωγή του από μια ποικιλία πνευματικών παραδόσεων της ευρωπαϊκής ηπείρου. Τόση μάλιστα είναι η συγγένεια, ταύτιση θα λέγαμε, με την ευρωπαϊκή κοινωνιολογική παράδοση, ώστε δεν θα πέφταμε και πολύ έξω αν λέγαμε πως, οι ρίζες του λειτουργισμού είναι αυτές οι ίδιες οι ρίζες της «κλασικής» λεγόμενης κοινωνιολογίας στη Δύση.

Μ' αυτό βέβαια δεν εννοούμε ότι μπορεί κανείς να υποστηρίξει μια μονοσήμαντη, γραμμική εξέλιξη του λειτουργισμού. Δεν είναι πάντα εύκολο να διακρίνει κανείς κάτι τέτοιο, μέσα από τον πολυδαίδαλο παραδοσιακό στοχασμό των ιδρυτών της κοινωνιολογίας. Κι' αυτό, κυρίως, γιατί δεν πρόκειται, όπως είδαμε, για μια αλληλουχία ομοιογενών κοινωνιολογικών προτύπων ή για ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σύστημα παραδειγμάτων και επεξηγήσεων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του μαρξισμού, αν και για ορισμένες πτυχές του λειτουργισμού μπορεί κανείς να διακρίνει μια τέτοια αλληλουχία.

Ο σύγχρονος κοινωνιολογικός λειτουργισμός είναι το απαύγασμα, κυρίως, τριών οικονομικο-κοινωνικών και πολιτικο-φιλοσοφικών ρευμάτων που τον διαμόρφωσαν στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων: του αγγλικού ωφελιμισμού, του γαλλικού θετικισμού και του γερμανικού ιδεαλισμού. Οι ωφελιμιστές και οι κλασικοί οικονομολόγοι προσπάθησαν να διατυπώσουν μια εκλογικευμένη, ατομικιστική θεωρία κοινωνικής συμπεριφοράς. Οι θετικιστές αγωνίστηκαν να συγκροτήσουν μια κοινωνική θεωρία που θ' αντιμετώπιζε την ανθρώπινη συμπεριφορά από την άποψη προκαθορισμένων επιστημονικών νόμων, παρόμοιων μ' αυτούς που χρησιμοποιεί η φυσική ή η βιολογία. Τέλος, οι ιδεαλιστές συγκέντρωσαν την προσοχή τους στην ανάπτυξη μιας θεωρίας που θα ερμήνευε τα «στέρα» κοινωνικά φαινόμενα τα οποία μορφοποιούνται ως αποτέλεσμα ηθικών κανόνων και πολιτιστικών αξιών.

Θα μπορούσαμε, πιο συγκεκριμένα, να ισχυριστούμε ότι είναι σύνθεση και συνέχεια του *consensus universalis* («παγκόσμια συναίνεση») του Comte, της «ολότητας» και «της αλληλεξάρτησης των μερών» του Hegel, του «βιολογικού εξελικτισμού» και της

κάπως επεξεργασμένης έννοιας της «οργανισμικής λειτουργίας» του Spencer, της «συλλογικής συνείδησης» (ολοκλήρωσης) και της «δομικής διαφοροποίησης» του Durkheim, της «θεωρίας της δράσης» και των «ιδεατών τύπων» του Weber, του «πολιτιστικού λειτουργισμού» των Malinowski και Radcliffe-Brown (και κατ' επέκταση της Ruth Benedict και της Margaret Mead), της «συστημικής διαντίδρασης» και της ιδέας της «ισορροπίας» του Pareto ή της συσχέτισης του «κοινωνικού συστήματος» με την έννοια της «προσωπικότητας» του Freud. Αυτές είναι μερικές από τις ιδεολογικές, φιλοσοφικές και μεθοδολογικές βάσεις, πάνω στις οποίες έκτισε το θεωρητικό του οικοδόμημα ο σύγχρονος κοινωνιολογικός Λειτουργισμός. Η κριτική των γενικών αυτών υποθέσεων, εννοιών και μεθόδων και η αντίστοιχη επιλεκτική σύνθεσή τους με τη μορφή του δομολειτουργισμού, φαίνεται να πηγάζει από την πίστη, κυρίως, του Parsons ότι η κάθε μια από αυτές τις «σχολές» σκέψης, πλησίασε ένα μόνο μέρος της αλήθειας. Αν και η κάθε μια ανέπτυξε, με σχετική επιτυχία, διάφορες εξειδικευμένες απόψεις, καμία από μόνη της, ωστόσο, δεν μπόρεσε να προτείνει μια γενικευμένη θεωρία της δράσης. Ο Parsons θεώρησε απαραίτητο ν' αφομοιώσει και να διασυνδέσει τις επιμέρους αυτές θεωρήσεις και απόψεις, προκειμένου να διατυπώσει τη δική του κοινωνιολογική πρόταση.

Με τις ρίζες του λοιπόν βαθειά χωμένες στο χώμα της «κλασικής κοινωνιολογίας» (για να μη πάμε στην πολιτική σκέψη της κλασικής Ελλάδας), ο λειτουργισμός αποτελεί στην ουσία συνέχεια της ιδεαλιστικής, θετικιστικής και ωφελιμιστικής παράδοσης του περασμένου αιώνα. Χρησιμοποιεί τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της αστικής σκέψης του δυτικού κόσμου. Στηρίζεται στις φιλελεύθερες, πλουραλιστικές ιδέες της δυτικής πολιτικο-φιλοσοφικής σκέψης. Υποστηρίζει τα (συντηρητικά) ιδεολογικά θεμέλια του σύγχρονου καπιταλισμού. Επηρεάζει τον κοινωνικό προγραμματισμό και μπολιάζει με τις ιδέες του το σύγχρονο κοινωνιολογικό στοχασμό μιας μεγάλης μερίδας διανοητών και πρακτικών της κοινωνικής πολιτικής. Θα ήταν λοιπόν, μεγάλο σφάλμα αν αγνοούμε τις επιδράσεις που δέχτηκαν οι σύγχρονες μεθοδολογικές προτάσεις της κοινωνιολογίας και στη συνέχεια της κοινωνικής πολιτικής, κάτω από τις διάφορες ετικέτες του νεοθετικισμού, του νεοεξελικτισμού, του συμπεριφορισμού, των θεωριών της δράσης των συστημάτων, της Κυβερνητικής κ.τ.λ.

Αλλά η στενή πνευματική συγγένεια ανάμεσα σε ό,τι ονομάζουμε «κλασική κοινωνιολογία» και στο σύγχρονο λειτουργισμό,

γίνεται πιο κατανοητή, αν ανατρέξουμε στις συνθήκες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση των δύο αυτών κοινωνιολογικών προτάσεων. Η κλασική κοινωνιολογία, θα μπορούσε κανείς να πει, αναπτύχθηκε σαν διαμαρτυρία ενάντια στις μαρξιστικές αντιλήψεις για την οργάνωση και εξέλιξη της καπιταλιστικής κοινωνίας. Κατά μια όχι και τόσο τυχαία συγκυρία, η ανάπτυξη του κοινωνιολογικού λειτουργισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες, συμπίπτει με την εγκαθίδρυση της πρώτης «σοσιαλιστικής» πολιτείας, με τη μορφή του Σοβιετικού Κράτους, μια διευθέτηση που φάνηκε να παρέχει δυνατότητες στην εργατική τάξη, διεθνώς νομιμοποιημένης, να απειλήσει σοβαρά την αστική τάξη. Οι νέες, συνεπώς, συνθήκες που δημιουργήθηκαν φάνηκαν να δίνουν νέες δυνατότητες και υπαγόρευαν καινούργια καθήκοντα στην αστική κοινωνιολογική σκέψη. Και από αυτήν ακόμη την άποψη και μ' αυτήν την προοπτική, ο λειτουργισμός δομεί το κοινωνιολογικό του παράδειγμα πάνω στις προεκτάσεις της κλασικής «αστικής» κοινωνιολογίας.

Αυτό είναι ίσως μια ακόμη αιτία που αφηνόμαστε να υποκείψουμε στον πειρασμό των διχτομικών, μανιχαϊκών σχημάτων του άσπρου-μαύρου, για τα οποία μιλήσαμε στην αρχή, είναι αλήθεια, με αρκετή δόση αυθαιρεσίας. Ο σύγχρονος λειτουργισμός, στην πιο πλατιά του έννοια, είναι μια κοινωνιολογική, ανθρωπολογική και φιλοσοφική αντίληψη της κοινωνικής οργάνωσης και εξέλιξης, που τονίζει αυτό που οι μαρξιστές ονομάζουν, μηχανιστικά και γενικόλογα, «υπερδομή». Ακολουθεί τη δυτική πνευματική παράδοση που εξάρει το «ηθικό», «πνευματικό», «ιδεαλιστικό» και «ψυχολογικό» στοιχείο της ανθρώπινης δράσης και εξέλιξης. Είναι η αντίληψη που άντλησε και διαμόρφωσε τις πνευματικές της παραμέτρους σταδιακά, αποσπασματικά, διακλαδικά, αντίθετα με την υλιστική αντίληψη της κοινωνικής ανέλιξης, που κατέληξε σ' ένα περισσότερο ομοιογενές, συγκροτημένο σύστημα σκέψης, από την εποχή ακόμη του Saint-Simon και των ουτοπιστών σοσιαλιστών.

Η επανεμφάνιση του λειτουργισμού

Οι συνεχιζόμενες κοινωνικο-ιδεολογικές εξελίξεις στο χώρο του «υπαρκτού σοσιαλισμού» επιβάλλουν κάποια άποψη πάνω στο θέμα του συσχετισμού λειτουργισμού-μαρξισμού. Μόνο η προσεκτική αξιολόγηση αυτού του συσχετισμού μπορεί ίσως να μας δώσει απάντηση στο ερώτημα: «Γιατί το λειτουργικό παρά-

δειγμα ως φιλοσοφία και ως μέθοδος κοινωνικής ανάλυσης, αναβιώνει και πάλι στις μέρες μας;».

Την εποχή που συστηματοποιείται ο εξελικτικός λειτουργισμός του Parsons, δηλαδή γύρω στη δεκαετία του '50, πολλοί προοδευτικοί διανοούμενοι της Δύσης θεωρούσαν τη Σοβιετική Ένωση (και τις άλλες χώρες της ανατολικής Ευρώπης που επέλεξαν ή αναγκάστηκαν ν' ακολουθήσουν το ίδιο σοσιαλιστικό πρότυπο) ως μια επιτυχημένη οικονομική πρόταση και μια πολλά υποσχόμενη κοινωνική οργάνωση για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Σκληρές και αλεπάλληλες επιθέσεις κατά της μαρξιστικής θεωρίας και της πρακτικής οργάνωσης των σοσιαλιστικών χωρών απορρίπτονταν από μια μεγάλη μερίδα προοδευτικών στοχαστών, με την κατηγορία της «ψυχροπολεμικής προπαγάνδας», της «μαύρης αντίδρασης» ή της «πουλημένης διανοήσης».

Ήταν η εποχή που η Σοβιετική Ένωση αντιμετωπιζόταν από μια μεγάλη μερίδα διανοουμένων και της κοινής γνώμης, σαν εναλλακτική προς την αστική δημοκρατία πρόταση εκσυγχρονισμού και κοινωνικού μετασχηματισμού, γιατί κυρίως υποσχόταν μια δικαιότερη και αρμονικότερη κοινωνία, σε σύγκριση με αυτήν της καπιταλιστικής Δύσης. Μια πρόταση που ανακήρυσσε τον άνθρωπο πρωταγωνιστή στη διαδικασία της ιστορικής ανάπτυξής του. Το παρσονικό κοινωνιολογικό παράδειγμα έμοιαζε τότε στους κύκλους αυτούς, αλλά και γενικότερα σαν μια μορφή ψυχροπολεμικής προπαγάνδας υπέρ της καπιταλιστικής οργάνωσης και του αστικού τρόπου ζωής, υπό την κάλυψη επιστημονικών, άρα, και αντικειμενικών παρατηρήσεων και συμπερασμάτων.

Σήμερα, τα πράγματα έχουν ριζικά αλλάξει. Ο Parsons εμφανίζεται ξαφνικά και πάλι ρεαλιστής, ουσιαστικός, επίκαιρος. Ύστερα από μια εικοσαετία πνευματικής ανυποληψίας και σταδιακής υποχώρησης, φαίνεται να είναι και πάλι έτοιμος για αντεπίθεση. Κι αυτό, όχι τόσο από την ικανότητα των οπαδών του λειτουργικού εξελικτισμού να υπερασπίσουν τις βασικές του ιδέες ή ν' αποδείξουν την θεωρητική αδυναμία και την εσφαλμένη κριτική των αντιπάλων τους. Ούτε χάρη σε κάποια βελτιωμένη παρέμβαση, στο μεθοδολογικό πλαίσιο, το θεωρητικό υπόβαθρο ή την ιδεολογική πρόταση του παρσονικού σχήματος, που στο μεταξύ επιχειρήθηκε, αν και σε αρκετές περιπτώσεις δεν απουσιάζουν και επιτυχημένες προσπάθειες προς αυτήν την κατεύθυνση. Η επιβεβαίωση της «αλήθειας» ενός μεγάλου μέρους των παρσονικών προτάσεων, ήρθε από την εντυπωσιακή και απρόσμενη, για πολλούς, κατάρρευση των συστημάτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Ας θυμίσουμε εδώ πως ο Parsons είχε ισχυριστεί ότι η αστική δημοκρατία και συγκεκριμένα ο δημοκρατικός κοινοβουλευτισμός, δεν αποτελεί μια εφήμερη μορφή πολιτικού συστήματος της βιομηχανικής κοινωνίας. Δεν πρόκειται για καθεστώς που κατά τύχη εμφανίστηκε και περιστασιακά υιοθετήθηκε από τις καπιταλιστικές χώρες της Δύσης. Πρόκειται, αντίθετα, για καθολικό εξελικτικό χαρακτηριστικό (evolutionary universal), που θεωρείται αναγκαίο για την εξέλιξη της κάθε κοινωνίας προς ανώτερα εκσυγχρονιστικά επίπεδα. Και από αυτή την άποψη, σε αυτό το επίπεδο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο Parsons φαίνεται να ξεπερνάει τα όρια της κοινωνιολογικής ανάλυσης και να μπαίνει στα χωράφια της ηθικής θεωρίας.

Για να περάσει η κοινωνία από ένα πρωτόγονο επίπεδο σ' ένα προχωρημένο στάδιο εξέλιξης, χρειάστηκε να θεσμοθετηθούν ανάλογες «καθολικές σταθερές», όπως η συγγενική ομάδα, η γλώσσα, η θρησκεία, η κάποια στοιχειώδης τεχνολογία. Για να προχωρήσει από το προβιομηχανικό στάδιο σ' ένα πιο προχωρημένο ενδιάμεσο επίπεδο εξέλιξης, χρειάστηκε να θεσμοθετηθούν άλλες σταθερές και να ισχύσουν άλλοι θεσμοί και άλλες καταστάσεις, όπως η διοίκηση, η γραφειοκρατική ιεράρχηση, το οργανωμένο κεφάλαιο και η εκτεταμένη αγορά. Για το προχωρημένο στάδιο της βιομηχανικής κοινωνίας που σήμερα ακόμη διανύουμε, οι θεσμοί της επιστημονικής έρευνας και των επιστημονικών εφαρμογών, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η κοινοβουλευτική δημοκρατία συνθέτουν τις καθολικές εξελικτικές προϋποθέσεις (καθολικές σταθερές), που επιτρέπουν στην κοινωνία να φτάσει σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα κοινωνικού διαφορισμού και πολυπλοκότητας.

Με τις προτάσεις αυτές εισάγεται μια αισιόδοξη, πράγματι, νότα στην κοινωνιολογική παράδοση της Δύσης, κάτι που δεν ήταν και τόσο συνηθισμένο³². Από το τέλος ακόμη του περασμένου αιώνα οι φιλόσοφοι και κοινωνικοί στοχαστές έμοιαζαν περισσότερο με κασσάνδρες της συντέλειας του κόσμου. Ας θυμίσουμε το Weber, που με το «σιδερένιο κλουβί» του καπιταλισμού στο οποίο έκλεισε το φιλελεύθερο αστό του εικοστού αιώνα, αποτελεί ίσως το ζοφερότερο παράδειγμα μοιρολατρικής υποταγής στο αναπόφευκτο. Αλλά και άλλοι διάσημοι στοχαστές, όπως για παράδειγμα ο Simmel, ο Sombart, ο Pareto, ο Schumbeter ή ο Freud υιοθέτησαν απαισιόδοξες αντιλήψεις για το μέλλον του καπιταλισμού και γενικότερα της σύγχρονης κοινωνίας. Όλοι τους, λίγο-πολύ, θεωρούσαν την επιδείνωση της ανθρώπινης κατάστασης ως κάτι το αναπόφευκτο. Μόνο ο Marx, ίσως, κάπως διέφερε

απ' όλους αυτούς γιατί, ενώ πίστευε ότι στον καπιταλισμό η καταστροφή του ανθρώπου είναι αναπόφευκτη, στον κομμουνισμό δεν είναι. Μόνο ο Parsons ήταν αυτός που πίστευε ότι η συντέλεια του κόσμου δεν ήταν αναπόφευκτη ούτε και κάτω από τον καπιταλισμό.

Έτσι, ενώ ο Wright Mills, ένας από τους σημαντικότερους επικριτές του Parsons από τ' αριστερά, έφτασε στο σημείο να προβλέπει, στις αρχές της δεκαετίας του '60, έναν Γ' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Parsons έβλεπε το μέλλον του σύγχρονου κοινωνικού συστήματος από μια πολύ πιο αισιόδοξη σκοπιά. Κι ενώ πολλοί ήταν αυτοί που περιέγραψαν την σύγχρονη κοινωνία με συμβολισμούς που δανείζονταν από την Παλαιά Διαθήκη (όπως η «Πτώση του Ανθρώπου», το αμαρτωλό «Δένδρο της Γνώσης» κ.τ.λ.), ο Parsons έβλεπε τις σύγχρονες κοινωνίες (τουλάχιστον τις βιομηχανικές κοινωνίες της Δύσης) ως την ενσάρκωση της χριστιανικής κουλτούρας, με εξάρχοντα τα στοιχεία του εξατομικισμού, το διαχωρισμό της θρησκείας από την πολιτική και τη συνύπαρξη διαφορετικών πνευματικών αξιών μέσα σ' ένα πολυαξιοκρατικό κοινωνικό καθεστώς. Οι πολυσύνθετες, πλουραλιστικές κοινωνίες του καιρού μας, όπως αυτή για παράδειγμα της Αμερικής, εκπροσωπούσαν γι' αυτόν την αιχμή του δόρατος στην ιστορική κίνηση του σύγχρονου κόσμου προς την «εξειδίκευση», την «καθολικότητα», την «επίδοση» και την «συγκινησιακή ουδετερότητα». Αν και αναγνώριζε ότι οι σύγχρονες κοινωνίες έπρεπε ν' αντιμετωπίσουν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, όπως αυτά της ανεργίας, της εγκληματικότητας, των οικονομικών κρίσεων και των πάσης φύσεως ηθικών διλημάτων που δημιουργεί η καπιταλιστική ανάπτυξη, ωστόσο δεν πίστευε πως όλ' αυτά ήταν αξεπέραστα ή ότι θα μπορούσαν ν' αποδειχθούν μοιραία για το σύγχρονο άνθρωπο³³.

Σε αντίθεση με τον Freud, ο Parsons πίστευε ότι ο άνθρωπος όχι μόνο είναι δημιουργός του πολιτισμού, αλλά και δημιουργός που αντλεί χαρά και ικανοποίηση από το δημιούργημά του. Μ' αυτόν τον τρόπο κατάφερε να περιορίσει την «πλεονάζουσα καταστολή», που για το Freud αποτελούσε βασικό παράγοντα κοινωνικού ελέγχου και κοινωνικής μεταλλαγής³⁴. Βασικές, έτσι, σχέσεις κοινωνικής αλληλόδρασης μπαίνουν μέσα σε λιγότερο κατασταλτικά πλαίσια. Το Εγώ και το Άλλο εμπλέκονται σε σχέσεις που είναι «αμοιβαία αμοιβόμενες», σε σημείο που να δημιουργούν ευνοϊκές αντιδράσεις και από τα δύο μέρη. Και απ' αυτήν την άποψη ο Parsons δημιουργεί, θεωρητικά τουλάχιστον, τη βάση για τη ριζική κριτική κάθε κοινωνικής κατάστασης στην

οποία κυριαρχούν σχέσεις καταστολής. Έτσι, ενώ μαρξιστές και βεμπεριανοί τόνισαν τον περιοριστικό αντίκτυπο της σύγχρονης κοινωνίας πάνω στο άτομο (μέσα από την έννοια της *αλλοτρίωσης* και του *τυπικού ορθολογισμού*, αντίστοιχα), ο Parsons είδε την εξελικτική ανάπτυξη της δυτικής κοινωνίας να ενθαρρύνει την απελευθέρωση του ατόμου από τα δεσμά της παράδοσης, των συγγενικών ομάδων και των κυρίαρχων ιεραρχικών δομών, που βασίζονται σε σχέσεις «διάχυσης», «επιμεριστικότητας», «κοινωνικής θέσης» και «συναισθηματικότητας»³⁵. Πρόβαλε τον ατομικό εθελοντισμό ενάντια σ' αυτό που θεωρούσε ως άκρατο τελεολογισμό, με την έννοια της αναπόφευκτης ταξικής σύγκρουσης, που υποστήριζαν οι ακραιφνείς μαρξιστές. Γι' αυτό και οι προτάσεις του Parsons απευθύνονταν περισσότερο σε όσους είχαν ήδη αποδεχθεί την ύπαρξη ενός σύγχρονου κόσμου ως κάτι εξελικτικά αναπόφευκτο. Οι προτάσεις του ακούγονταν πειστικές απ' όσους πίστευαν ότι η νεωτερικότητα προσφέρει δυνατότητες για παγκόσμια ελευθερία και ισότητα.

Αυτό βέβαια δεν σήμαινε πως όσοι δέχονταν τις προτάσεις αυτές, αποδέχονταν και την άποψη ότι όλα πάνε καλά σ' αυτόν τον κόσμο. Αντίθετα μάλιστα. Ο ίδιος ο Parsons γνώριζε καλά την ανισότητα, το ρατσισμό, τους διεθνείς ανταγωνισμούς και τις κοινωνικές συγκρούσεις, μέσα στην ίδια του τη χώρα. Ανησυχούσε σοβαρά για τον εγωϊστικό ωφελιμισμό και την οικονομική ασυδοσία, στα πλαίσια της καπιταλιστικής αγοράς. Ακόμη τον απασχολούσε το θέμα του θανάτου, σ' έναν κόσμο που είχε απωλέσει κάθε θρησκευτική συμπαράσταση στο εναγώνιο τέλος της ατομικής ύπαρξης. Παρόλ' αυτά παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του αισιόδοξος. Δεν είδε τη σύγχρονη δυτική κοινωνία ν' απειλείται άμεσα, με την έννοια κάποιας μεγάλης πτώσης ή μιας απότομης χειροτέρευσης, μιας αναπόφευκτης καταστροφής.

Ούτε είδε την ευημερία του σύγχρονου κόσμου να εξαρτάται από την υιοθέτηση «υπαρκτοσοσιαλιστικών» μεθοδεύσεων κοινωνικής οργάνωσης. Δεν πίστεψε ποτέ πως η λύτρωση του δυτικού τρόπου ζωής περνάει μέσα από σοσιαλιστικά ή άλλα τριτοκοσμικά πρότυπα οργάνωσης.

Οι επιμέρους αυτές προτάσεις, όπως και ολόκληρο το θεωρητικό του οικοδόμημα δέχτηκαν πολλές επιθέσεις από πολλές πλευρές στη δεκαετία κυρίως του '60. Τα γεγονότα, όπως φαίνονται, δικαιώνουν προς το παρόν τον Parsons στα μάτια μιας μεγάλης μερίδας διανοητών και κοινωνικών ερευνητών. Στη διακήρυξη του «Κινήματος Δημοκρατικών Μεταρρυθμίσεων», που ίδρυσε μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ο πρώην Υπουρ-

γός Εξωτερικών Ε. Σεβαρντνάντζε, για παράδειγμα, διαβάζουμε: «Πιστεύουμε ακράδαντα ότι το πέρασμα στην οικονομία της αγοράς είναι ο μονόδρομος για να βγούμε από την κρίση»³⁶. Και ο Αλεξάντρ Γιάκοβλεφ, ο αποκαλούμενος πατέρας της περιβόητης σοβιετικής «διαφάνειας», θα διακηρύξει: «Μόνο μ' έναν τρόπο είναι δυνατό ν' αποτραπεί το γλίστρημα προς το χειρότερο: με τη δημιουργία και ευρυθμία δυναμικού συστήματος κοινοβουλευτικής πολυκομματικότητας, όπου οι δυνάμεις των κομμάτων αντιπαλεύουν μεταξύ τους πολιτικά»³⁷. Σ' ένα γενικότερο πανευρωπαϊκό ή και παγκόσμιο επίπεδο, κάτω από τις καινούριες συνθήκες, «η αριστερά πρέπει να θυσιαστεί στο βωμό των μεγάλων ισορροπιών και να δώσει το πράσινο φως για μεταρρύθμιση»³⁸. Και φυσικά η αριστερά, με την έννοια του Κομμουνιστικού Κόμματος θυσιάστηκε, λίγες μόλις μέρες αργότερα, μπροστά στ' απορημένα μάτια όλου του κόσμου.

Ο Parsons ήταν αυτός που είδε στον πολιτικό πλουραλισμό και την κοινοβουλευτική δημοκρατία τις βασικές προϋποθέσεις του εκσυγχρονισμού, μια κατάσταση από την οποία θα έπρεπε, λίγο πολύ, να περάσουν όλες οι σύγχρονες κοινωνίες. Έτσι, αν και οι αντιρρήσεις που ακόμη και σήμερα ακούγονται πάνω σε πολλά σημεία της «θεωρίας» του, είναι και πολλές και δικαιολογημένες, το εξελικτικό σχήμα του λειτουργισμού, ύστερα από τα κοσμοϊστορικά γεγονότα της Ανατολικής Ευρώπης, δεν φαίνεται ν' απορρίπτεται με την ίδια ευκολία που αυτό γινόταν πριν είκοσι ή τριάντα χρόνια. Όπως θα πει ο Μουζέλης, που κάθε άλλο παρά παρσονιστής ή άκρατος λειτουργιστής θα μπορούσε να θεωρηθεί: «Παρ' όλες αυτές τις σοβαρές αντιρρήσεις, πρέπει κανείς να παραδεχθεί πως ο Parsons, σωστά, υπογράμμισε ότι στις μεταβιομηχανικές, εξαιρετικά διαφοροποιημένες και πολύπλοκες κοινωνίες, συστήματα διακυβέρνησης που προσπαθούν να ελέγξουν από ένα μονολιθικό κέντρο όλες τις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες, δημιουργούν ανυπέβλητα εμπόδια στην εκπλήρωση των οικονομικών και κοινωνικών προσδοκιών της πλειοψηφίας των μελών τους»³⁹.

Ο Parsons είχε από δεκαετίες υποστηρίξει ότι τα δύο κοινωνικά συστήματα, καπιταλιστικό και σοσιαλιστικό, όπως έδειχναν οι μεταπολεμικές εξελίξεις σε παγκόσμια κλίμακα, δεν θα κατέληγαν σε αμοιβαίες απλώς συγκλήσεις, όπως μια μερίδα διανοητών και μελλοντολόγων στη Δύση από τον Sorokin, τον Schumpeter και τον Weber ως τον W.W. Rostow, τον Daniel Bell και τον John Galbraith προέβλεπε ή έλπιζε ότι θα γινόταν. Οι χώρες του ανατολικού συνασπισμού, είχε προβλέψει ο Parsons, θα εξαναγα-

καζόταν από την ιστορική (λειτουργική) αναγκαιότητα, δηλαδή από τα καθολικά προαπαιτούμενα της ανάπτυξής τους, να προσεγγίσουν σε πολλά ή να υιοθετήσουν σταδιακά πολλά από τα δυτικά πρότυπα κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Στήριζε την άποψή του αυτή στην παρατήρηση (που την κατέγραψε συστηματικά στο θεωρητικό σχήμα για το οποίο και έγινε περισσότερο γνωστός) ότι οι πολύπλοκες και διαφοροποιημένες μεταβιομηχανικές κοινωνίες, για να λειτουργήσουν αποτελεσματικά θα έπρεπε να εισάγουν ανοικτά και αυτόνομα οικονομικά, πολιτιστικά και πολιτικά υποσυστήματα. Γι' αυτό, και από πολύ νωρίς, θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το σοβιετικό πολιτικό σύστημα θα αποδεικνυόταν στο τέλος «ασταθές» και επομένως ανεφάρμοστο. Χωρίς την ικανότητα να θεσμοθετούν πλαίσια και κανόνες που να κατοχυρώνουν τις ατομικές βουλήσεις των μελών της κοινότητας, ώστε να πετυχαίνεται η ευρύτερη δυνατή πολιτική συναίνεση, ο Parsons περίμενε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα την κοινωνική και πολιτική κατάρρευση του συστήματος. Στην περίπτωση αυτή οι εναλλακτικές λύσεις για την Σοβιετική Ένωση ήταν δύο: ή να συγκλίνει προς το δυτικό κόσμο, ή να εξακολουθήσει η αστάθεια μέχρι την τελική κατάπτωση. Το «δυστύχημα» με την πρόβλεψη του Parsons, φαίνεται να είναι ότι είκοσι σχεδόν χρόνια αργότερα συνέβησαν και τα δύο.

Φυσικά θα μπορούσε κανείς ν' αναφέρει άπειρες παρόμοιες προβλέψεις από διάφορους κύκλους και χώρους. Αυτό που έχει σημασία στην περίπτωση του Parsons είναι ότι, η δική του πρόβλεψη, δεν γίνεται με ιδεολογικά κριτήρια, όπως οι περισσότερες από αυτές που προηγήθηκαν. Είναι, αντίθετα, λογικό επακόλουθο ενός θεωρητικού σχήματος, μια αναπόφευκτη σχεδόν κατάληξη ή προέκταση των υποθετικών του συλλογισμών. Η θεωρία του οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι οι μεταπολεμικές παγκόσμιες εξελίξεις δεν θα κατέληγαν τόσο στη συμμετρική σύγκλιση των Δυτικών και Ανατολικών κοινωνικών συστημάτων, αλλά στο σταδιακό πλησίασμα των δευτέρων προς τα πρώτα. Λίγο-πολύ αυτό γίνεται σήμερα.

Συμπέρασμα

Μπορεί κανείς να μη συμφωνεί μ' αυτές τις παρατηρήσεις. Μπορεί να έχει αντιρρήσεις για το πώς διατυπώνονται ή για τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν. Τα συχνά και εξακολουθητικά «νέο» ή «μετά», ωστόσο, που εμφανίζονται κατά την τε-

λευταία δεκαετία, μπροστά από κάθε σχήμα, μοντέλο, πρόταση, παράδειγμα, θεώρημα ή σύστημα κοινωνικής ανάλυσης, είναι αδιάψευστοι μάρτυρες της διαλεκτικής των κοινωνικών στοχασμών που έχουν ενταθεί στις μέρες μας: νεο-μαρξισμός, νεο-φιλελευθερισμός, νεο-δομισμός, νεο-μοντερνισμός και ασφαλώς νεο-λειτουργισμός, μετα-φιλοσοφία, μετα-βεμπεριανισμός, μετα-βιομηχανική κοινωνία, μετα-ιστορία, μετα-μοντερνικότητα κ.λπ.

Παρά τις ελπιδοφόρες υποσχέσεις και τα ανανεωτικά μηνύματα που φέρνουν μέσα τους όλες αυτές οι θεωρητικές παρεμβάσεις, με όλες τις ιδεολογικές και επιστημολογικές τους προεκτάσεις, δεν μπόρεσαν, ωστόσο, να εξασφαλίσουν παρά μόνο πρόσκαιρη και περιορισμένη παραδοχή και κυκλοφορία. Στο μεταξύ, σιωπηλά αλλά σταθερά, γινόμαστε μάρτυρες μιας επανάκαμψης ενός θεωρητικού μοντέλου που στη χώρα μας τουλάχιστον, ηθελημένα ή αθέλητα εξακολουθεί ν' αγνοείται από την «κυρίαρχη κοινωνιολογία». Μ' αυτόν τον τρόπο όμως και τα οφέλη και οι κίνδυνοι παραμένουν ακόμη ανυπολόγιστοι.

Υποσημειώσεις

1. Θα πει, για παράδειγμα, ο Ossowski: «Στο στρατόπεδο των μαρξιστών έχει παρατηρηθεί μια γενική τάση υπερτίμησης της πρωτοτυπίας των ιδιαίτερων απόψεων, που πρόβαλε ο Μαρξ. Σε όλες σχεδόν τις θεμελιώδεις βασικές του ιδέες ο συγγραφέας του *Κεφαλαίου* είχε τους προδρόμους του». (St. Ossowski, *Η Ταξική Δομή στην Κοινωνική Συνείδηση*, Αθήνα, Κάλβος, 1973, σ. 105).

2. Β.Ι. Λένιν, *Ο Καρλ Μαρξ και η Θεωρία του*, Αθήνα, «Νέος Κόσμος», 1956, σ. 83.

3. Λουτς Χόιερ et al., *Ιδεολογικός Αγώνας και Σύγχρονη Αστική Φιλοσοφία*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1983, σ. 50.

4. Anthony Giddens, *Profiles and Critiques in Social Theory*, Berkeley, University of California Press, 1982, σ. 41.

5. Cohn Laurence, E. Hazerligg and Whitney Pope, «De-Parsonizing Weber», στο *American Sociological Review*, Vol. 40 (April, 1975), σ. 229.

6. Raymond Aron, *Η εξέλιξη της Κοινωνιολογικής Σκέψης*, Αθήνα, Γνώση, Τόμος Α', 1984, σ. 20-21.

7. Ο δομολειτουργισμός παίρνει τ' όνομά του από τ' ότι αποβλέπει στην ανάλυση της λειτουργίας των θεσμών ως μέρους συγκεκριμένων κοινωνικών δομών. Την άποψη αυτή υποστήριξε συστηματικά και με συνέπεια ο Talcott Parsons.

8. P.F. Lazarsfeld, *Main Trends in Sociology*, London, George Allen and Unwin, 1970, σ. 37. «Στη διάρκεια ενός παγκόσμιου συνέδριου της Διεθνούς Ένωσης Κοινωνιολογίας», θα γράψει ο Aron, «εμφανίστηκαν δύο τυπικές σχολές, η κάθε μια έχοντας επίγνωση του εαυτού της όσον αφορά

την αντίθεσή της με την άλλη. Η μαρξιστική κοινωνιολογία της Ανατολής και η παρσονική κοινωνιολογία της Δύσης». (Raymond Aron, όπ. παραπάνω).

9. Βλέπε C.g. Hempel, «The Logic of Functional analysis», στο L. Gross (ed), *Symposium of Sociological Theory*, New York, Harper and Row, 1959, σ. 30.

10. Jeffrey C. Alexander, *Neofunctionalism*, London, Sage, σ. 9.

11. Βλέπε, Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, όπ. παρ., σ. 119-120.

12. Σε μια σχετικά πρόσφατη μελέτη πάνω στη θεωρία της κοινωνικής διαντίδρασης, για παράδειγμα, ο συγγραφέας ορίζει το περιεχόμενο της εργασίας του, σαν «προσπάθεια διόρθωσης των λαθών που έκαναν πάνω στο θέμα αυτό ο Parsons και πολλοί άλλοι». (Jonathan H. Turner, *A Theory of Social Interaction*, Stanford, University Press, 1988, σ. 3).

13. Για τον Makarian, βλέπε την αναφορά που γίνεται στο έργο του από τον Alexander Vucinich, «Marx and Parsons in Soviet Sociology», *Russian Review*, 33 No 1, January 1974, σ. 1-19. Piotr Sztompka, Nikolai Genov, «The Problem of Social Integration in Bourgeois Sociology», *Bulgarian Journal of Sociology*, (1978): σ. 61-71.

14. T.B. Bottomore, *Κοινωνιολογία*, όπ. παρ., σ. 68.

15. Jürgen Habermas, *Theories des Kommunikativen Handelns*, Frankfurt, Suhrkamp, 1981, σ. 297. Βλέπε την ίδια εργασία στα αγγλικά, απ' όπου και οι αναφορές, *The Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason*, Oxford, Basil Blackwell, 1989, σ. 199. Θα μπορούσε εδώ κανείς ν' αναφέρει και άλλα σημεία επαφής και συνέχειας, όπως συμβαίνει με την έννοια της «ιδεολογίας». Μετά την απόρριψη από τους σύγχρονους μαρξιστές της άποψης ότι η ιδεολογία αποτελεί απλώς «ψευδή συνείδηση της πραγματικότητας», με τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και ορίζει την ιδεολογία ο Althusser και πολλοί άλλοι από τους νεο-μαρξιστές, δύσκολα μπορούμε να βρούμε αξιόλογες διαφορές ανάμεσα σ' αυτήν και τη «συνολογική συνείδηση» του Durkheim ή το «πολιτιστικό σύστημα» του Parsons. (Βλέπε γι' αυτό, Robert J. Holton and Bryan S. Turner, *Talcott Parsons on Economy and Society*, London, Routledge and Kegan Paul, 1986, σ. 12).

16. Ένα Etzioni-Halevy, *Social Change*, London, Routledge and Kegan Paul, 1981, σ. 2.

17. Don Martindale, *Functionalism in the Social Sciences*, American Academy of Political and Social Science, Monograph No. 5 (February 1965), σλ. 144-162.

18. Alvin W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, London, Heineman, 1971, σ. 168.

19. Βλέπε για παράδειγμα, ανάμεσα στ' άλλα και τις εξής εργασίες: Gunton Gutler et al., *Marx's «Capital» and Capitalism Today*, London, Routledge and Kegan Paul, 1977-1978. (2 Τόμοι): G.A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History*, Oxford, Clarendon Press, 1978: Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism: Power, Property and the State*, London, Macmillan, 1981: Terrell Carver, *Marx's Social Theory*, Oxford University Press, 1982.

20. David Booth, «Marxism and Development Sociology: Interpreting the Impass», στο Martin Shaw (ed.), *Marxist Sociology Revisited*, London, Macmillan Press, 1985, σ. 78.

21. Γ. Βλάχος, *Πολιτική Ψυχολογία*, Αθήνα (χωρίς εκδότη), 1976.
22. Goran Therborn, *Science, Class and Society*, London, Humanity Press, 1976, σ. 16.
23. Edward A. Tiryakian, «Neither Marx, nor Durkheim, Perhaps Weber», *American Journal of Sociology*, Vol. 81, July 1975, σ. 1-33.
24. Alain Touraine, *Return to the Actor*, Mineapolis, University of Minesota, 1988, σ. 25.
25. Η πλησιέστερη, προς αυτή τη σχολή σκέψης, εργασία στα ελληνικά είναι, απ' ότι γνωρίζω, αυτή του μαθητή του Parsons, Neil Smelser, *Κοινωνιολογία του οικονομικού Βίου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1974. Υπάρχει επίσης ένα μικρό άρθρο του Parsons μεταφρασμένο στα ελληνικά, γύρω από τη στάση των διανοουμένων στη διαδικασία του ορθολογισμού, βλ. Th. Adorno et al., *Η Κοινωνιολογία Μεταξύ Θεωρίας και Εμπειρίας*, Αθήνα, Πέλλα, 1970, σελ. 147-166.
26. Γ.Κ. Βλάχος, *Πολιτική*, Αθήνα (χωρίς εκδότη), 1981, Τόμος Γ', σ. 151.
27. Eliith Kurzweil, «The Fate of Structuralism», *Theory, Culture and Society*, Vol. 3, No. 3, 1986, σ. 113-124.
28. Βλέπε, για παράδειγμα, Alvin Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, όπ. παρ., σ. 262.
29. Βλέπε, Jeffrey C. Alexander (ed.), *Neofunctionalism*, London, Sage, 1985, σ. 7.
30. Βλέπε, για παράδειγμα, Dieter Misgeld, «Critical Hermeneutics Versus Neoparsonianism?», *New German Critique*, Spring/Summer, 1985, σ. 55-82.
31. Ανάμεσα στις εργασίες που θα μπορούσε κανείς ν' αναφέρει, για ν' αποδείξει τη διαμεσολαβητική, συνθετική προσπάθεια των τελευταίων χρόνων είναι και οι εξής: Pierre L. Van der Berghe, «Dialectic and Functionalism: Towards a Theoretical Synthesis», *American Sociological Review*, vol. 28, 1963, σλ. 695-705. Jeffrey C. Alexander, *Neofunctionalism*, Beverly Hills, Sage, 1985. Goran Therborn, *Science, Class and Society*, NLB, 1976. Jan Sollenius, *Bridge-Building in Social Theory*. Από μια ευρύτερη σκοπιά θα μπορούσε κανείς επίσης ν' αναφέρει και τις περισσότερο γνωστές προσπάθειες του Αμερικανού A. Gouldner, του Άγγλου A. Giddens, του Γερμανού J. Habermas, του Γάλλου A. Touraine και άλλων.
32. Θα πει ο Gouldner: «Ο Parsons θ' απορρίψει την απαισιοδοξία που χαρακτήριζε για δεκαετίες το Γερμανικό Ρομαντισμό και που είχε γίνει αφόρητος κατά τη μετα-Βισμάρκεια και τη μετα-Σοπενουερική περίοδο. Εισήγαγε ένα περισσότερο "αισιόδοξο" και ένα περισσότερο ενεργητικό σχήμα κοινωνιολογικού Ρομαντισμού. Με λίγα λόγια, ο Parsons εξαμερικάνισε το γερμανικό κοινωνιολογικό Ρομαντισμό» (A. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, όπ. παρ., σ. 139).
33. Τυπικό παράδειγμα παρσονικής αισιοδοξίας: «Τελευταία υπάρχει δυνατό ρεύμα απαισιοδοξίας στη σκέψη των σπουδαστών των κοινωνικών επιστημών, ιδιαίτερα ανάμεσα σ' αυτούς που αυτοαποκαλούνται κοινωνιολόγοι... Δεν είμαστε καθόλου διατεθειμένοι να συμφωνήσουμε μ' αυτήν την απαισιόδοξη αξιολόγηση των κοινωνικών επιστημών, ιδιαίτερα της κοινωνιολογίας. Αν συγκεντρώσουμε την προσοχή μας, όχι στις μέτριες επιτεύξεις, αυτό συνήθως γίνεται, αλλά στις άριστες, δεν θα πρέπει καθόλου

να ντρεπόμαστε για την επιστήμη μας. Μέσα στο μικρό διάστημα μιας γενιάς, έχουν συντελεστεί αξιόλογα επιτεύγματα τόσο στο θεωρητικό όσο και στο πρακτικό επίπεδο. Τώρα έχουμε στέρεα θεμέλια πάνω στα οποία μπορούμε να χτίσουμε» (Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, όπ. παρ., Τόμος II, σ. 775).

34. Ο Marcuse ορίζει την «πλεονάζουσα κατάσταση» σαν «τους περιορισμούς που αναγκαστικά παράγονται από την κοινωνική κυριαρχία». (H. Marcuse, *Eros and Civilisation*, London, Sphere, 1969, σ. 44).

35. Βλέπε Talcott Parsons, Edward Shils και James Olds, «Values, Motives and Systems Action», στο *Towards a General Theory of Action*, Cambridge, Harvard University Press, 1962, σ. 53-100.

36. «Η Διακήρυξη του Κινήματος Μεταρρυθμίσεων», *Ελευθεροτυπία*, 4 Αυγούστου 1991, σ. 30.

37. Αλεξάντρ Γιακόβλεφ, «Η Επανάσταση από τα Πάνω Εξάντλησε τον Εαυτό της», *Ελευθεροτυπία*, 4 Αυγούστου 1991, σ. 30.

38. Alain Minic «... Ζήτω η Μεταρρύθμιση», *Το Βήμα*, 11 Αυγούστου 1991.

39. Ν. Μουζέλης, «Η Άνοιξη της Δημοκρατίας», *Το Βήμα*, 15 Οκτωβρίου 1989.

